

บทที่ 3

ความสืบเนื่องของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์พม่ายุคทองอุ-นยองยานต่อประวัติศาสตร์พม่ายุคทองบองอันนำไปสู่การเรืองอำนาจของราชวงศ์คองบอง

บทนี้ต้องการอธิบายถึงความสืบเนื่องพัฒนาการทางประวัติศาสตร์พม่ายุคทองอุ-นยองยานต่อประวัติศาสตร์พม่ายุคทองบอง อันนำไปสู่การเรืองอำนาจของราชวงศ์คองบองโดยแบ่งการอธิบายออกเป็น 3 ส่วน ในส่วนแรกเป็นการอธิบายถึงสภาพสังคมการเมืองการปกครองของพม่าก่อนปี ค.ศ. 1752 และ สภาพเศรษฐกิจของพม่าก่อนปี ค.ศ. 1752 เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันถึงบริบทเหตุการณ์อันเป็นเหตุแห่งความเสื่อมและการสถาปนาอำนาจของราชวงศ์คองบองดังกล่าว

ในส่วนที่สองทำการวิเคราะห์ถึงสาเหตุและลักษณะของปัญหาอันนำมาซึ่งความเสื่อมและการล่มสลายของราชวงศ์ทองอุ-นยองยาน อันหนุนนำให้เกิดการสถาปนาอำนาจของราชวงศ์คองบองในเวลาต่อมา

และในส่วนที่สามอธิบายถึงความสืบเนื่องของระบบการบริหารราชการแผ่นดินจากราชวงศ์ทองอุ-นยองยานอันเป็นรากฐานสำคัญของระบบการบริหารราชการแผ่นดินของราชวงศ์คองบองอันนำไปสู่การเรืองอำนาจของราชวงศ์คองบองในเวลาอันรวดเร็ว

สภาพสังคมการเมืองการปกครองของพม่าก่อนปี ค.ศ. 1752

การล่มสลายของราชวงศ์พุกามต่อกองทัพกุบไลخان ราชวงศ์หยวนแห่งจีนในปี ค.ศ. 1287¹ ทำให้แผ่นดินถูกแบ่งเป็นรัฐเล็กกรัฐน้อย เมืองทางตอนใต้ถูกปกครองโดยราชอาณาจักรมอญที่หงสาวดี ในขณะที่พม่าทางตอนบนผู้นำไทยใหญ่เสวยราชย์ที่เมืองอังวะและตั้งให้เป็นศูนย์กลางทางอำนาจแห่งใหม่แทนเมืองพุกาม ในขณะที่เมืองเล็กเมืองน้อยต่างๆ ในพม่าตอนกลางไม่ว่าจะเป็นเมืองแปร (Prome)เมืองตองอู (Toungoo) เมืองซาลิน (Salin) เมืองตองดอจี (Tongdawgyi) และเมืองงามดิน(Nganthin) รวมทั้งเมืองต่างๆ ในหุบเขาแห่งรัฐฉาน ต่างผลัดกันเป็นอิสระต่ออำนาจส่วนกลางและขึ้นกับเมืองใหญ่

กระทั่งปี ค.ศ. 1521 ชนชั้นปกครองแห่งเมืองตองอูได้รวบรวมหัวเมืองน้อยใหญ่ภายใต้อาณัติทั่วทั้งแผ่นดินพม่าจึงเริ่มขึ้นนับแต่รัชกาลพระเจ้ามินจี่เนียว (King Mingyinyo ค.ศ. 1486

¹G.E. Harvey, History of Burma: from the Earliest Times to 10 March, 1824, the Beginning of the English Conquest (London:[N.P.], 1967), pp 66-70. อ่านเพิ่มเติมใน Michael Aung-Thwin, Pagan: The Origins of Modern Burma,(Honolulu: University of Hawaii Press, 1985), Chapter two and three.

-1531) และรัชกาลพระเจ้าตะเบงชเวตี้ (King Tabinshwethi ค.ศ. 1531-1550) จนเสร็จสิ้นในรัชกาลต่อมาคือพระเจ้าบุเรงนอง (King Bayinnaung ค.ศ.1551-1581)² นำไปสู่การก่อตั้งราชวงศ์ตองอูขยายขอบเขตสัมมาทางอำนาจต่อรัฐใหญ่น้อยเหลือคณานับ

เมืองใหญ่น้อยที่ขึ้นอยู่กับอำนาจของพระเจ้าบุเรงนองแห่งราชวงศ์ตองอูตอนต้นคือทิศตะวันออกได้แก่อาณาจักรล้านนาและล้านช้าง³ ทิศตะวันออกเฉียงใต้คืออาณาจักรลินซิน (Linzin)⁴ ทิศใต้คืออาณาจักรโยดายา (Yodaya) หรืออยุธยา ทิศตะวันตกเฉียงใต้ขยายพระราชอำนาจไปถึงหมู่เกาะศรีลังกา⁵ ทิศตะวันตกติดกับอาณาจักรอรากัน⁶ ทิศตะวันตกเฉียงเหนือคือ เมืองเกธิ (Kathi)⁷

²ดูเพิ่มเติมในบทที่ 1 และ 2 ของ สุเนตร ชุตินธรานนท์, บุเรงนองกะยอตินนรธา: กษัตริย์พม่าในโลกทัศน์ไทย (กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิซาคาร, 2538)

³ดินแดนของชนเผ่าลัวะ (Lu) ได้แก่เมืองรุ่ง (Maing Yon) หรือเมืองเชียงรุ่ง (Kyaing Yon) หรือรวมเรียกว่าดินแดนสิบสองพันนา (12 Lupannas) ดินแดนของชนเผ่ากวน (Gon) ได้แก่เมืองเชียงตุง (Kyaing-ton) และยวน (Yon) รวมเรียกว่าเป็นอาณาจักรล้านนาหรือในเอกสารพม่าเรียกว่า ซินแม (Zinme) ส่วนอาณาจักรล้านช้างในเอกสารพม่ายุคตองอูเรียกว่า อะจอ (Akyaw) ซึ่งประกอบด้วยเมืองสำคัญๆ คือ เมืองเวียงจันทน์หรือในเอกสารพม่าเรียกว่า จอพากาน (Kyaw Pagan) และเมืองหลวงพระบางหรือในเอกสารพม่าเรียกว่า จอคาทีหรือยวนใหญ่ (Kyaw-Kathi/Yun Gyi) U Tin, *The Royal Administration of Burma*, trans. Euan Bagshawe (Bangkok: Ava House Press, 2001), pp. 178-179.

⁴อาณาจักรลินซิน (Linzin) เป็นชื่ออาณาจักรที่ตั้งอยู่ระหว่างทิศตะวันออกเฉียงใต้ โดยมีกษัตริย์ปกครองมีนามว่า บยาเสสิท (Byase-sit) ครั้งรัชกาลพระเจ้าบุเรงนองได้นำพระราชบุตรผู้เป็นพระมหาอุปราชของอาณาจักรลินซินมา ยังเมืองหงสาวดีด้วยพระองค์หนึ่ง ภายหลังอาณาจักรดังกล่าวเกิดกระด้างกระเดื่องแข็งเมืองต่อพระเจ้าบุเรงนองจึงได้โปรดให้ขุนนางของลินซินที่ชื่อว่า บินยางาทิน (Binya Ngathin) ปกครองแทน (ในความเห็นของผู้ศึกษาอาณาจักรลินซินน่าจะเป็นเมืองนครศรีธรรมราช), *Ibid.*, p.179.

⁵ในรัชกาลของพระเจ้าบุเรงนอง พระองค์ได้ส่งเรือรบ 5 ลำพร้อมทหารจำนวน 2,500 นายไปยังเกาะศรีลังกาหลังได้รับพระราชสาส์นจากพระเจ้าธรรมปาละ (King Dhammapala) ร่วมบูรณะพระพุทธศาสนาและต่อต้านพวกนอกรีต *Ibid.*

⁶ในรัชกาลของพระเจ้าบุเรงนองทรงรับพระราชธิดาของกษัตริย์อรากันชื่อ มยัทฉินโซ (Myatshinzo) เพื่อเป็นนางบาทบริจาริกา พร้อมส่งยบรรณาการของเมืองทันยิ่น(Thanhlyin) เมืองมินดง (Mindon) และเมืองกามา (Kama) และอากรจากเกาะยันบเย (Yanbye) ทุกปี *Ibid.*

⁷เมืองเกธินี้เรียกอีกชื่อหนึ่งว่าเมืองนากาฉานทา (Nagashanta) โดยทิศตะวันตกจรดแม่น้ำฉินวิน ทิศใต้จรดเมืองตองธวัต (Thaung-thwat) ทิศตะวันตกจรดทะเลและทางเหนือจรดเมืองวาซุชเวยา (Washuhsweya) *Ibid.*

ทิศเหนือและทิศตะวันออกเฉียงเหนือจรดเมืองต่างๆ ในเขตรัฐฉาน⁸ สู่การเรืองอำนาจของราชวงศ์ตองอูที่มีความเจริญรุ่งเรืองในทุกๆ ด้าน

ลักษณะการบริหารราชการแผ่นดิน แม้จะมีศูนย์กลางการบัญชาการอยู่ที่เมืองหงสาวดีซึ่งเป็นเมืองหลวงพร้อมพระมหากษัตริย์ที่ทรงอำนาจเฉกเช่นพระเจ้าบุเรงนองพร้อมชนชั้นปกครองเสนาอำมาตย์และสภาหลดตอกก็ตาม หากแต่อำนาจที่แท้จริงกลับกระจายตัวอยู่ในกลุ่มหัวเมืองใหญ่สำคัญรายรอบเมืองหลวง สถานภาพของเจ้าเมืองเหล่านั้นก็ไม่ต่างจากพระมหากษัตริย์ที่ศูนย์กลาง ทั้งยังมีโครงสร้างที่เป็นอิสระจากศูนย์กลาง หากแต่ยอมรับการอยู่ใต้อำนาจของพระมหากษัตริย์ที่ศูนย์กลางเท่านั้นตราบเท่าที่องค์กษัตริย์ที่ศูนย์กลางยังคงมีพระราชอำนาจและชีวิตอยู่

การล่มสลายของราชวงศ์ตองอูในครั้งแรกจึงปรากฏในรัชกาลพระเจ้าันทบุเรงรัชกาลต่อมาอย่างเลื่องไม่ได้แม้จะปรากฏแนวโน้มการล่มสลายทางอำนาจอันเนื่องมาจากโครงสร้างทางการเมืองการปกครองของราชวงศ์ตองอูที่หละหลวมไม่สามารถรับใช้อำนาจอันยิ่งใหญ่ที่แผ่ขยายอย่างรวดเร็วเกินกว่าจะควบคุมตลอดอาณาจักรนับแต่ตอนปลายรัชกาลพระเจ้าบุเรงนองแล้วก็ตาม ประจวบกับการขาดแคลนอาหารในเขตพม่าตอนล่าง การเรียกเก็บส่วยปริมาณมหาศาลจากอยุธยา อร่ากันเมืองต่าง ๆ ในเขตพม่าตอนบน และชุมชนซิดัง (Sittang) ทางตอนใต้ การหลบหนีแรงงานกำลังไพร่พลจากสังกัดไพร่หลวงในหงสาวดี ทำให้ผู้ปกครองรัฐน้อยใหญ่ต่างแข็งเมืองและเริ่มก่อกบฏในปี ค.ศ. 1593 ในเขตพะสิม และปี ค.ศ. 1594 ที่เมืองมะละแหม่ง อังวะ และเชียงใหม่⁹

ในขณะที่บายิน (Bayin) หรือตำแหน่งเจ้าผู้ครองเมืองที่แต่งตั้งขึ้นในสมัยพระเจ้าบุเรงนองซึ่งมีศักดิ์และสิทธิ์ไม่ต่างจากกษัตริย์ในส่วนกลาง อาศัยการยอมสวามิภักดิ์เพื่อรักษาเมืองและฐานอำนาจของตนไว้ รวมถึงการยอมรับอำนาจส่วนพระองค์ในพระเจ้าบุเรงนองเป็นสำคัญ โดยเมืองใหญ่น้อยต่างๆ แถบลุ่มน้ำอิระวดีซึ่งมีศูนย์กลางกระจายกันไปทั้งที่เมืองอังวะ เมืองตองอู เมืองแปร และเมืองเมาะตะมะ ต่างก็เป็นอิสระต่อกัน นโยบายการปกครองครั้งรัชกาลพระเจ้าบุเรงนองกลับอาศัยสายสัมพันธ์ทางเครือญาติและการอุปถัมภ์ระหว่างเชื้อพระวงศ์ซึ่งเป็นเชื้อสายของเจ้าผู้ครองนครเดิมในแต่ละดินแดนกับพระญาติพี่น้องและพระโอรสของตน เปิดโอกาสให้มีการแข่งขันและสั่งสมอำนาจและท้าทายอำนาจส่วนกลางอาทิ ปี ค.ศ. 1584 บายินแห่งเมืองอังวะ ติดตามมา

⁸รัฐฉานตอนบนในรัชกาลพระเจ้าบุเรงนองประกอบด้วย 8 หัวเมืองซึ่งปัจจุบันขยายเข้าไปในยูหนานประเทศจีน ได้แก่เมืองเชียงมะ (Kaing ma) เมืองซานดา (San da) เมืองโมหุวัน (Mo wun) เมืองโฮละ (Ho la) เมืองลาธา (Latha) เมืองเมียงมอ (Maing maw) และเมือง ลิควิน (Si hkwin) และเขตรัฐฉานตอนล่าง 9 หัวเมืองใหญ่ได้แก่เมืองโมนฮิน (Mo hnyin) เมืองโมกาเว (Mo gaung) เมืองโมเมียง (Mo meik) เมืองโมน (Mo ne) เมืองเทียนนิ (Thein ni) เมืองนยางชเว (Nyaung Shwe) เมืองสีบอ (Thibaw) และเมืองโมบเย (Mo bye) โดยเจ้าผู้ครองรัฐต่างๆ ในเขตเมืองรัฐฉานทั้ง 9 เรียกว่า สอบวา (Sawbwa) และได้รับเกียรติให้มีเบาะนั่งพิเศษในการประชุมสภาและมีรมแสดงบรรดาศักดิ์เฉกเช่นเดียวกับชนชั้นปกครองของพม่า Ibid., pp. 179-180.

⁹"ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ผูก 6." ใน ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ จากต้นฉบับโบราณอักษรไทยยวน (กรุงเทพฯ:สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2514), หน้า 80-97.

ด้วยการประกาศอิสรภาพของสมเด็จพระนเรศวรแห่งอยุธยาไม่ยอมขึ้นต่อพระเจ้าันหนุเรงอีก¹⁰ ส่วนเมืองตองอู และเมืองแปร ร่วมมือกับทัพอรากันบุกทำลายเผาเมืองหงสาวดีในปี ค.ศ. 1598 ก่อนที่ทัพสมเด็จพระนเรศวรจะยาดราถึง¹¹

การล่มสลายของราชวงศ์ตองอูครั้งแรกในปี ค.ศ. 1599 นำพาอำนาจกระจายไปสู่ บาฮิน แห่งเมืองแปรและเมืองตองอูในขณะที่รัฐใหญ่น้อยต่างแยกตนไม่ขึ้นตรงต่ออำนาจพม่าอีกต่อไป ในขณะที่ฟิลิป เดอ บริโต นักเผชิญโชคชาวโปรตุเกสใช้โอกาสนี้ตั้งตนเป็นกษัตริย์แห่งเมืองสิริเยม เมืองท่ามอญทางตอนใต้พร้อมได้รับแรงสนับสนุนจากกลุ่มพ่อค้าโปรตุเกสที่อินเดีย¹² จนกระทั่งพระเจ้านองยาน (Nyaung yan ค.ศ. 1597-1606) โอรสองค์หนึ่งของพระเจ้าบุเรงนองผู้เป็น บาฮินแห่งอังวะ ได้ทำการรื้อฟื้นราชวงศ์ตองอูขึ้นมาใหม่ โดยมีฐานกำลังที่เมืองเมียวทิดลา (Meik-htila) และเมืองยานทิน (Nganthin) นับแต่ปี ค.ศ. 1597 ทำการควบคุมพม่าตอนบนแห่งอู่ข้าว อู่น้ำและกำลังผลเป็นผลสำเร็จพร้อมเมืองต่าง ๆ ในรัฐฉานเป็นบริวาร พร้อมทำการป้องกันเขต เพาะปลูกเขตจ็อกเซ (Kyauk Hse) ภายในเวลา 5 ปีให้หลังจึงสามารถควบคุมหัวเมืองพม่าตอนบนได้ทั้งหมดและก่อตั้งราชวงศ์ตองอู-นองยาน (The Restored Toungoo Dynasty) ขึ้นมาใหม่¹³

รัชกาลต่อมารัชกาลพระเจ้าอนอคะเปตลุน (King Anaukpetlun ค.ศ. 1606-1628) เติบโตด้วยศึกสงครามกับเมืองแปรในปี ค.ศ. 1608 เมืองตองอู ในปี ค.ศ. 1610 เมืองสิริเยมในปี ค.ศ. 1613 เมืองมะตะบันและเมืองเยในปี ค.ศ. 1614 และเชียงใหม่ในปี ค.ศ. 1626 เขตชั้นพหุสีมา

¹⁰พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ อักษรนิวัติ กล่าวโดยชัดเจนว่า "...ศักราช 946 วอกศก (พ.ศ. 2127 ครั้งนั้นสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า เสวยราชสมบัติ ณ เมืองพิษณุโลก รู้ข่าวว่าพระเจ้าหงสาวกับพระเจ้าอังวะผิดกัน...", กรมศิลปากร, คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิวัติ (กรุงเทพฯ: คลังวิทยา, 2515), หน้า 463. และ ดีจีอี ฮอลล์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้, เล่ม 1, แปลโดยคุณวรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และคณะ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2522), หน้า 338-343.

¹¹Victor B. Lieberman, *Burmese Administrative Cycles: Anarchy and Conquest c.1580-1760* (N.J.: Princeton University Press, 1984), pp.30-44.

¹²G. E. Harvey, *History of Burma*, pp.185. และ ดีจีอี ฮอลล์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้, เล่ม 1, หน้า 457-461.

¹³Sir Arthur P. Phayre, *History of Burma*, Reprinted (Bangkok: the Orchid Press, 1998), pp. 127-130.

ขยายจากเมืองเชียงตุงและเชียงรุ่งทางตอนเหนือ จรดเมืองอรากันทางทิศตะวันตก ทิศตะวันออก จากเมืองเชียงใหม่¹⁴ เมืองโมกอง เมืองซินด์วิน ทางตอนใต้ถึงเมืองทวาย¹⁵

ในขณะเดียวกันการปฏิรูประบบโครงสร้างการบริหารการเมืองการปกครองที่เริ่มนับแต่พระเจ้าอนงยานและพระเจ้าอนอคะเปตลุน พัฒนาถึงขีดสุดในรัชกาลพระเจ้าตะลุน (King Thalun ค.ศ. 1629-1648) ที่เล็งเห็นจุดด้อยของราชวงศ์ตองอูตอนต้นในระบบการบริหารราชการแผ่นดินที่ต้องพึ่งพิงพระอิสริยาภและความสามารถขององค์พระมหากษัตริย์เป็นสำคัญในการรบเพื่อปราบปรามหัวเมืองต่างๆ ให้อยู่ใต้อาณัติทุกครั้งเมื่อมีการผลัดแผ่นดินใหม่และต้องการสถาปนาความมั่นคงทางการเมืองการปกครองไว้ที่ศูนย์กลางอันอุดมด้วยโภคทรัพย์จากการค้าทางตอนบนและบริบูรณ์ด้วยข้าวปลาอาหาร กำลังพล และอำนาจ ยิ่งกว่าเมืองหงสาวดีที่เป็นชัยภูมิเมืองปิดระหว่างแนวเทือกเขาพะโคโยมาทางทิศตะวันตกและเทือกเขาตะนาวศรีทิศตะวันออก หน้าที่เมืองหงสาวดียังอยู่ท่ามกลางชนกลุ่มมอญที่ถูกหนุ่นำจากกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถที่พร้อมจะทำหายอำนาจส่วนกลางได้ทุกเมื่อแม้จะมีความบริบูรณ์ทางการค้าทางทะเลและด้วยเหตุที่เมืองหงสาวดีก็ไม่เหมาะสมที่จะเป็นเมืองท่าอีกต่อไปเพราะตะกอนดินทำให้แม่น้ำตื้นเขิน¹⁶

หากเมืองตองอูและเมืองใหญ่น้อยในรัฐฉานทิศเหนือเป็นกบฏก็สามารถบุกตีเมืองหงสาวดีได้ง่ายกว่า รวมถึงการบุกโจมตีจากอรากันและอยุธยาก็สามารถทำได้ขณะที่การควบคุมเมืองแปรและหัวเมืองต่างๆ ในพม่าตอนกลางก็เป็นไปด้วยความยากลำบาก หากปีใดเกิดอุปัติภัยทางธรรมชาติอาหารขาดสน หงสาวดีไม่สามารถเลี้ยงตนเองได้จำต้องพึ่งการเกณฑ์เสบียงอาหารจากหัวเมืองบริเวณชิตั้งตลอดเวลา

ด้วยเหตุดังกล่าว การย้ายเมืองหลวงไปยังอังวะปุระในปี ค.ศ. 1635 ในรัชกาลพระเจ้าตะลุน โดยยึดครองพม่าตอนบนเป็นฐานกำลัง ชัยภูมิอันเป็นยุทธศาสตร์สำคัญทางการปกครองและการควบคุมเส้นทางการค้าทางบก และทางทะเล โดยมีแม่น้ำอิระวดี แม่น้ำฉินวินเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ ทั้งยังสามารถควบคุมเมืองใหญ่น้อยในเขตรากลุ่มการเกษตรทางตอนบนได้ทั้งหมด นับแต่รัฐอัสสัม ถึงเมืองเชียงแสน บนฝั่งแม่น้ำโขง และเมืองต่างๆ ในเขตล้านนาด้วย

การปฏิรูปสมัยพระเจ้าตะลุนมีความสำคัญอย่างมากในการรักษาอาณาจักร และราชวงศ์ตองอู-นงยาน โดยเฉพาะการปฏิรูประบบโครงสร้างการบริหารราชการแผ่นดิน กล่าวคือ

ตำแหน่ง บายิน (Bayin) หรือผู้ปกครองหัวเมืองใหญ่น้อยถูกยกเลิกแทนที่ด้วยระบบกินเมือง (Myo sa system) ที่เจ้าผู้ปกครองเมืองต่างๆ มีฐานะเป็นขุนนางของพระมหากษัตริย์ที่ศูนย์กลางและทุกเมืองขึ้นตรงกับศูนย์กลางที่เมืองอังวะเท่านั้น ทั้งยังมีระบบหมุนเวียนการปกครอง

¹⁴โคลงเรื่องมังทรารบเชียงใหม่, แปลโดย สังฆะ วรรณสัย (เชียงใหม่: มิตรนราการพิมพ์, 2522). และบทวิเคราะห์โคลงมังทรารบเชียงใหม่ ใน อุดม รุ่งเรืองศรี, วรรณกรรมล้านนา (เชียงใหม่: หน่วยส่งเสริมศิลปศึกษาและวัฒนธรรมล้านนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2526).

¹⁵G. E. Harvey, History of Burma, pp.184-196.

¹⁶ดีจีอี ฮอลล์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้, เล่ม 1, หน้า 461.

เพื่อไม่ให้ชนชั้นปกครองเมื่อไปปกครองที่ใดที่หนึ่งไม่สั่งสมอำนาจและยังห้ามมิให้มีการสืบตระกูล
 ครองเมืองเพื่อป้องกันการสร้างสมอำนาจ ดังจะเห็นได้ว่า ตำแหน่งบายินถูกปรับเปลี่ยนเป็นตำแหน่ง
 ึงหฺุ่น (Wun) แทนและเข้ามารับใช้พระมหากษัตริย์ที่ศูนย์กลางในสภา ดังเช่นสภาหลุดดอ¹⁷ ที่
 บริหารประเทศ และ สภาเซ-ดาหฺุ่น¹⁸ ซึ่งเป็นสภาขุนนางและข้าราชการในราชสำนักกลับเพิ่ม
 อำนาจและการบริหารราชการให้มีประสิทธิภาพสูงยิ่งขึ้นหากต้องขึ้นตรงต่อองค์กษัตริย์ ในขณะที่
 หฺุ่นทั้งหลายมีตำแหน่งสูงต่ำไม่เสมอกันภายใต้ระบบเมียวหฺุ่น (Myo wun System) กล่าวคือหฺุ่น
 ที่หงสาวดีผู้คุมอำนาจเหนือดินแดนตอนใต้เป็นผู้ที่กษัตริย์ทรงโปรดและวางพระราชหฤทัยมากที่สุด
 ปกครองหัวเมืองมอญทั้งหมด พร้อมทั้งยังมีอิทธิพลทางการเมืองในสภาหลุดดอเหนือขุนนางอำมาตย์
 และหฺุ่นอื่นใด

ขณะเดียวกันได้มีการลดบทบาทและอำนาจของพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงโดยผนวกเข้าอยู่
 ในระบบเมียวซา (Myo sa system) โดยให้เจ้าเหล่านี้พำนักอยู่แต่ในราชสำนักหรือปกครองเมือง
 ไม่เกินรัศมี 225.26 กิโลเมตรจากเมืองหลวงเป็นส่วนใหญ่ เพื่อให้พระบรมวงศานุวงศ์เหล่านี้
 ควบคุมเมืองส่วนของตนด้วยระบบการบริหารราชการแผ่นดินที่อิงกับส่วนกลางเช่นกัน

ทั้งยังตั้งตำแหน่งขุนนางใหม่คือ บเยเด็ก (Bye daik) เป็นหน่วยราชการที่รับผิดชอบเกี่ยว
 กับการบริหารราชการในราชสำนักและมีอำนาจมากที่สุดที่กษัตริย์จะใช้บริหารราชการในราชสำนัก
 และบ้านเมืองต่างพระเนตรพระกรณ

ระบบเมียวหฺุ่น (Myo wun System) เองก็เป็นระบบที่สร้างขึ้นมาจากอำนาจกับพระบรม
 วงศานุวงศ์ที่รัฐส่วนกลางและภูมิภาค ส่งไปว่าราชการยังเมืองต่างๆ เพียงในนามโดยแต่ละเมืองมี
 ขุนนางปกครองและส่งส่วยแก่เหล่าเจ้าชายและเจ้าหญิงของแต่ละเมืองทั้งหลายที่ประทับ ณ เมือง
 อังวะสม่าเสมอ (ระบบนี้อาจเรียกว่าระบบตัวประกันก็ได้) ระบบเช่นนี้ทำให้เกิดเสถียรภาพใน
 อำนาจของการสืบสันตติวงศ์และการถูกทำลายอำนาจจากรัฐรายรอบพระนครในรัศมีไม่เกิน 225
 กิโลเมตรจากเมืองอังวะ ทั้งยังเป็นการคานอำนาจกันระหว่างหฺุ่นทั้งหลายเป็นกุศโลบายอันแยบยล
 ในการจำกัดอำนาจขุนนางทั้งหลายแข่งขันกับอำนาจกษัตริย์ผู้ครองอำนาจส่วนกลาง ณ กรุงอังวะ
 เหนือดินแดนพม่าตอนบนที่ควบคุมแหล่งเกษตรกรรมทั้งเขตเมืองเมตายา จ็อกเซ ที่ราบสูงทางทิศ
 ตะวันตกของแม่น้ำอิรวดีและที่ราบฉินวินในลุ่มน้ำฉินวินทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

ทั้งยังแต่งตั้งขุนนางตำแหน่งนาคาม (Nakarn) หรือยกกระบัตรโดยส่วนกลางประจำอยู่ทุก
 เมืองเพื่อเป็นหูตาของราชสำนัก ขณะที่หัวเมืองรอบนอกที่สำคัญและห่างไกลเช่นเมืองทวาย เมาะ
 ตะมะ รัฐฉาน และเชียงใหม่ แม้จะมีอิสระในการปกครองสูงแต่ต้องมีกองทหารส่วนกลางประจำ
 เพื่อควบคุมและลดทอนอำนาจท้องถิ่น

ในการจัดระเบียบและควบคุมไพร่หลวงหรืออะมุตัน (Ahmudan) ใหม่ โดยการอพยพ
 กวาดต้อนไพร่พลจากเมืองหงสาวดีและเมืองต่างๆ มาตั้งถิ่นฐานในเขตจ็อกเซและรอบเมืองอังวะ

¹⁷สภาหลุดดอ หรือ Hlutdaw Congress หรือ สภาตะวันออก (The Eastern Chamber)

¹⁸สภาเซดาหฺุ่น หรือ Zeidawun Congress หรือ สภาตะวันตก (The Western Chamber)

แล้วจัดการแบ่งกำลังเป็นหมู่ กำหนดเขตที่ดินที่อนุญาตให้แต่ละหมู่ทำการเพาะปลูก และควบคุมการโยกย้ายทั้งคนและสัตว์ โดยไม่ให้ข้ามมาออกไปอยู่นอกเขตกองทัพและพื้นที่ที่กำหนดให้ ชายที่มีอายุเกิน 60 ปีไม่ต้องเป็นทหาร¹⁹ มีการออกกฎหมายห้ามการเคลื่อนย้ายไพร่ในการเดินทางจะมีหนังสือเพื่อรู้ว่าจะไปทีใดต้องแจ้งต่อผู้ปกครองระดับหมู่บ้าน โดยมีรายละเอียดสถานที่ที่ไปทำอะไร จะกลับมาเมื่อใด²⁰ ทำให้เมืองอื่นๆ ที่เคยมีบทบาท ลดอำนาจลงในด้านทรัพยากร แรงงาน เป็นการเสริมรากฐานความเข้มแข็งให้กับศูนย์กลางที่เมืองอังวะด้วยเช่นกัน โดยมีการแต่งตั้งผู้ปกครองระดับหมู่บ้านเดิม (Myothugyi/Thugyi) ในแต่ละท้องถิ่นให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของระบบการบริหารราชการแผ่นดิน รวมถึงการทำชิตัน (Sittan) หรือการเรียกเก็บส่วยอากรในแต่ละพื้นที่ ซึ่งแม้จะมีมาก่อนหน้านี้ในรัชกาลพระเจ้านยองยานและพระเจ้าอนอคะเปตลุนแล้วแต่ในปี ค.ศ. 1637 รัชกาลพระเจ้าตะลุนได้สั่งให้ขุนนางนับแต่ระดับผู้ใหญ่บ้านในแต่ละหมู่ ขึ้นไปจนถึงระดับเมียวหฺวุ่นในแต่ละเมืองมณฑลทำรายงานเสนอสภาหลุดต่อเป็นระยะ ในรายงานจะประกอบด้วยการระบุถึงจำนวนผู้อาศัย ระบุเพศ อายุ สังกัดและจำนวนที่ดินในการครอบครองที่จำเป็นตัวกำหนดส่วยอากรในแต่ละพื้นที่²¹

ในการปกครองระดับท้องถิ่นและประเทศราช นอกจากจะมีการส่งขุนนางระดับเมียวหฺวุ่น ลิกเก นาคาม พร้อมกองทหารรักษาการณ์ที่ผลัดเปลี่ยนกันโดยตลอดแล้ว ยังปรากฏว่ามีการตรากฎหมายโดยออกในปี ค.ศ. 1637 ออกคำสั่งให้แต่ละเมืองต้องมีการลงทะเบียนทหารเตรียมพร้อมในหมวดต่างๆ เมืองละ 1,000 นาย และในปี ค.ศ. ดับผู้ใหญ่บ้านในแต่ละหมู่ ขึ้นไปจนถึงระดับเมียวหฺวุ่นในแต่ละเมืองมณฑลทำรายงานเสนอสภาหลุดต่อเป็นระยะ ในรายงานจะประกอบด้วยการระบุถึงจำนวนผู้อาศัย ระบุเพศ อายุ สังกัดและจำนวนที่ดินในการครอบครองที่จำเป็นตัวกำหนดส่วยอากรในแต่ละพื้นที่²²

สภาพเศรษฐกิจของพม่าก่อนปี ค.ศ. 1752

สภาพเศรษฐกิจของพม่าก่อนปี ค.ศ. 1752 สามารถแบ่งเขตการศึกษาออกเป็น 2 ภาคคือ

1. สภาพเศรษฐกิจ การค้าพาณิชย์ของพม่าทางทะเล ก่อนปี ค.ศ. 1752

¹⁹Than Tun, "Administration Under King Thalun," Essays on the history and Buddhism of Burma by Professor Than Tun, pp. 120-121.

²⁰The Royal Orders, A.D. 1598-1885 Part 1 A.D. 1598-1648, Trans. and ed. by Than Tun (Kyoto: The Center for Southeast Asian Studies, Kyoto University, 1985), pp. 85-127.

²¹ดูบท Introduction, In Frank N. Trager and William J. Koenig, *Burmese Sit-tans 1764-1826: Records of Rural Life and Administration* (Ithaca: The University of Arizona Press, 1979)

²²The Royal Orders, A.D. 1598-1885 Part 1 A.D. 1598-1648, Trans. and ed. by Than Tun ,pp. 132-133.

2. สภาพเศรษฐกิจ การค้าพาณิชย์ของพม่าทางบกก่อนปี ค.ศ. 1752

เหตุที่ต้องแบ่งออกเป็น 2 ภาคการศึกษาดังกล่าวเนื่องจากลักษณะเศรษฐกิจ การค้าพาณิชย์ของพม่าทั้งทางทะเลและทางบกแล้วแต่มีคุณลักษณะที่แตกต่างจากกันมาก แม้ว่าจะเป็นการค้าพาณิชย์เช่นกันก็ตาม การแบ่งเป็นภาคการศึกษาจะช่วยให้เห็นภาพประวัติศาสตร์พม่าก่อนปี ค.ศ. 1752 และได้เข้าใจถึงพัฒนาการทางเศรษฐกิจนับแต่ยุคพุกาม ตองอู อันสืบเนื่องสู่สมัยคองบองอย่างเป็นระบบ

ลักษณะสังคมทั้งของพม่าและรัฐต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในระยะแรกๆ ยังคงพึ่งพิงระบบเกษตรกรรมเพื่อยังชีพ ในขณะที่การค้าขายแลกเปลี่ยนซื้อขายระหว่างกันยังอยู่ในระดับผู้ผลิตและผู้บริโภคสลับเปลี่ยนไปตามโอกาสและความชำนาญในการผลิตของแต่ละฝ่าย เมื่อการค้าภายในทางบกและการค้าทางทะเลระหว่างประเทศล้วนแต่เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สร้างความมั่งคั่งรุ่งเรืองให้แก่สังคมในทุกๆ รัฐและมีผลกระทบเกี่ยวพันกับชีวิตของผู้คนเป็นจำนวนมากในสังคม เมื่อการค้ารุ่งเรืองผู้คนก็มากขึ้นและหลากหลาย ป่าดงที่รกร้างก็กลายเป็นไร่นาก่อให้เกิดการเก็บภาษีอากรเพิ่มขึ้น งานราชการฝ่ายปกครองก็ทวีประสิทธิภาพและพัฒนาให้เหมาะสมกับสภาพความรุ่งเรืองของบ้านเมืองตามลำดับ ดังนั้นการค้าพาณิชย์ทั้งภายในและระหว่างรัฐต่อรัฐจึงถือเป็นจุดเริ่มต้นและเป็นรากฐานของพัฒนาการทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมของสังคมของรัฐต่างๆ ทั้งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และโลก

1. สภาพเศรษฐกิจ การค้าพาณิชย์ของพม่าทางทะเล ก่อนปี ค.ศ. 1752

สำหรับพัฒนาการของเมืองท่าชายฝั่งทะเลของพม่านั้นจากหลักฐานประวัติศาสตร์ทางโบราณคดีเท่าที่ได้มีการสำรวจและขุดค้นแล้ว พบว่าพม่ามีเมืองโบราณแสดงถึงการติดต่อค้าขายกับดินแดนต่างๆ ใกล้เคียงโดยเฉพาะอินเดียในช่วงยุคหินตอนปลาย (350-50 ปีก่อนคริสตกาล) คือเมืองไบกัณห์ ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำอิรวดีตะวันออก ของพม่าตอนกลางได้พบลูกหินบัดคาร์เนเลียน ลูกบัดหินอาเกต และลูกบัดหินโดนิทซ์²³ ซึ่งจัดว่าเป็นลูกบัดที่มีแหล่งผลิตที่อินเดีย ซึ่งช่วงเวลาตรงกับราชวงศ์โมริยะศุงคะ ซึ่งตรงกับบันทึกของพ่อค้าชาวจีนชื่อฮวนถั่ง (Hsuan Tsang) ที่กล่าวถึงเมืองแปรหรือศรีเกษตรในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 6 ว่าเป็นเมืองท่าชายฝั่งตั้งอยู่ใกล้ทะเล²⁴

ในพงศาวดารลังกาที่กล่าวถึงการบุกทางทะเลของชาวสิงหลในช่วงคริสต์ศตวรรษ 12 เมื่อชาวสิงหลได้เข้าบุกปล้นเมืองแถบพม่าตอนใต้ในปี ค.ศ. 1181 ได้บุกเมืองพะสิม และกล่าวถึง

²³ผาสุก อินทราวุธ, ทวารวดี: การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี. (กรุงเทพฯ: ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2542), หน้า 65.

²⁴B.R. Pearn, A History of Rangoon (Rangoon: American Baptist Mission Press, 1939), p. 13.

บรรยากาศทางการค้าในแถบนี้ จนกระทั่งในช่วงสมัยพุกามเริ่มเป็นที่กล่าวถึงบ้างในขณะที่เมืองเมาะตะมะเป็นเมืองหลวงของชาวมอญจนกระทั่งกลางพุทธศตวรรษที่ 14 จึงได้ย้ายมาที่พะโคแทนเหตุที่เป็นเช่นนั้นเพราะในช่วงเวลาดังกล่าวศูนย์กลางทางการเมืองได้เปลี่ยนมายังเขตพื้นที่ทวีป กระทั่งสมัยก่อนราชวงศ์ตองอูเรื่อยมา พะโคหรือเมืองหงสาวดีก็เติบโตเป็นทั้งศูนย์กลางทางการเมืองและศูนย์กลางทางการค้าทั้งทางบกและทางทะเล โดยมีเมืองท่าที่สำคัญเช่นพะโคซึ่งเป็นเมืองหลวงของมอญและมีเมืองท่าอยู่ 3 แห่งคือ สิเรียม เมาะตะมะและพะสิม

เมืองสิเรียมเป็นเมืองท่าที่อยู่ใกล้พะโคมากที่สุดซึ่งเรือสินค้าที่มาจากชายในอาณาจักรจะมาที่สิเรียมและบรรทุกสินค้าลงขึ้นแม่น้ำพะโคและต่อมายังเมืองมากอ (Makaw) และลงทางเกวียนเป็นระยะทาง 19 กิโลเมตรตรงไปยังเมืองพะโค

ส่วนเมาะตะมะเป็นเมืองท่าที่ติดต่อกับดินแดนทางบกทางตะวันออกของพม่า แต่ทางที่ดีควรเดินทางโดยทางเรือระหว่างเมืองสิเรียมและเมาะตะมะเพราะประหยัดกว่ามากกว่าเส้นทางบกที่ไม่สะดวก เช่นความเห็นของพ่อค้าชาวเวนิส สมัยราชวงศ์ตองอู คือ ซีซาร์ เฟเดอริค²⁵

ส่วนพะสิมเป็นเมืองท่าทางตะวันตกที่ติดต่อกับทั้งทางทะเลและทางบก โดยทางทะเลเรือผ่านเกาะเนกรอสและพะสิม แยกบรรทุกลงเรือผ่านเมืองมยองมยา (Myaungmya) เมืองดาลา (Dala) ไปยังสิเรียมและเมืองมากอสู่พะโคใช้เวลาประมาณ 2 อาทิตย์ สำหรับการค้าระหว่างหงสาวดีและโปรตุเกสที่ตั้งเมืองเซาโทเม (Sao Tome)²⁶ บนฝั่งโคโรมันเดลและเมืองท่าที่จิดตากองในอ่าวเบงกอลทุกปี ในช่วงลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้พัดผ่านประมาณเดือนกันยายน²⁷ นอกจากนี้เรือพ่อค้าจากฝั่งเบงกอล สุซูลิบาดัม มะละกา อะเจห์ และเมืองเมกกะ ยังมุ่งหน้ามาที่เมืองท่าทั้งสามเพื่อมุ่งหน้าไปยังเมืองท่าต่อไปคือ มะละกา²⁸

สำหรับสินค้าที่เหล่าพ่อค้าเหล่านี้ต้องการนั้นโดยมากจะเป็นทองคำ เงิน ทับทิม พลอยอ่อน กาลังปิงหา กายาน ชะมด เครื่องถ้วยชาม พริก ดีบุก ตะกั่ว ทองแดง ยางรัก ข้าวและเหล้าที่ทำมาจากข้าว รวมถึงน้ำตาล ซึ่งสินค้าเหล่านี้บางส่วนผลิตได้ในท้องถิ่น บางส่วนถูกส่งมาจากหัวเมืองอื่น เช่นยางรักและกายาน นำมาจากเชียงใหม่ ส่วนตัวชะมด เครื่องถ้วยชามนำมาจากจีน²⁹ แม้กระทั่งบางส่วนก็มาจากเรือที่แวะพักค้าขายที่เมืองท่า เช่น ฝ้ายและผ้าฝ้าย เครื่องเทศจาก

²⁵Samuel Purchas, Purchas His Pilgrimes (Glasgow: James MacLehose & Sons, 1905-1906), pp.156,186.

²⁶รู้จักในชื่อ Meliapor ปัจจุบันคือส่วนหนึ่งของเมืองมัทราส

²⁷Tun Aung Chain , "The Portuguese Trade in The Kingdom of Hanthawaddy 1538-1599," in Port Cities and Trade in Western Southeast Asia (Bangkok : Chulalongkorn University Press, 1998), pp. 37-54.

²⁸Samuel Purchas, Purchas His Pilgrims, pp. 128, 186, 191.

²⁹Ibid., pp. 128, 133, 186, 191, 192.

อินเดีย เบงกอล ไม้จันทน์และผลิตภัณฑ์จากลูกจันทน์ การบูร เครื่องถ้วยชามจีนจากมะละกา เครื่องเทศจากอะเจห์ ผ้าขนสัตว์ ผ้าสักหลาด ผ้ากำมะหยี่ และฝิ่นจากเมกกะ เป็นต้น³⁰

อาหารและน้ำดื่มก็เป็นสินค้าประเภทหนึ่งที่เรือสินค้าเหล่านี้ต้องการซื้อหาและเก็บตุนเป็นเสบียงระหว่างการเดินทางหรือกระทั่งขายต่อ โดยเฉพาะข้าวและเนื้อสัตว์ตากแห้งเป็นสินค้าส่งออกที่เป็นที่นิยมของเรือสินค้ามาก รวมถึงการซ่อมแซมเรือสินค้าหรือซื้อขายเรือสินค้าในเขตเมืองท่าเนื่องจากไม้สักของพม่าเป็นเลื่องลือถึงประสิทธิภาพและฝีมือของช่างต่อเรือที่มีความชำนาญ³¹

ดังที่กล่าวข้างต้นแล้วว่าความขาดแคลนด้านเอกสารและลักษณะธรรมชาติการเขียนหลักฐานท้องถิ่นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กลายเป็นข้อจำกัดในการอธิบายบรรยายการค้าทางทะเลต่อเมืองท่าต่างๆ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องพึ่งพิงการศึกษาจากเอกสารหลักฐานบันทึกของชาวตะวันตกร่วมสมัยเพื่อช่วยในการอธิบาย

ในประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ว่าด้วยการค้าพาณิชย์นั้น พม่าและเมืองท่าต่างๆ ของพม่าไม่เคยได้รับการพิจารณาหรือแม้กระทั่งตั้งสมญานามว่าเป็นแหล่งตลาดหรือคลังสินค้าเหมือนดังนครอื่นๆ เช่นออกแก้ว แห่งรัฐเขมรโบราณ ศรีวิชัย มะละกา แห่งคาบสมุทรมลายู หรือกรุงศรีอยุธยาของไทย ไม่ว่าจะเป็นเพราะพรหมแดนความรู้ที่ขัดสนหรือความสนใจต่อประวัติศาสตร์โลกโบราณมีน้อย หรือเหตุผลทางการเมืองการปกครองของพม่าในโลกปัจจุบันทำให้พรหมแดนความรู้ด้านนี้ในพม่าหยุดนิ่งในขณะที่การศึกษาในเรื่องของเมืองท่า และการค้าพาณิชย์ทั้งทางบกและทะเลของชาติอื่นๆ วิเคราะห์กระจ่างหมดแล้วก็ตาม³²

กลุ่มพ่อค้าพาณิชย์ในเอเชียที่มีความรู้ความสามารถในการเดินเรือมากที่สุดคือชาวเปอร์เซีย อินเดียและจีน ในขณะที่เมืองท่าชายฝั่งทะเลของพม่ากลับคลาคล่ำไปด้วยพ่อค้าของเปอร์เซียและอินเดียรวมทั้งในสมัยหลังจะมีชาวตะวันตกปะปนสร้างสีสันขึ้นบ้างก็ตาม แต่ปฏิเสธไม่ได้ถึงบทบาทของกลุ่มพ่อค้าพาณิชย์ตะวันตกที่มีต่อภูมิภาคนี้

บรรยากาศการแสวงหาเส้นทางการเดินทางการค้ายังตะวันออกเฉียงและเรื่องราวของเมืองจีน ผ้าไหม เครื่องถ้วยและเครื่องเทศเริ่มต้นนับแต่ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 15 แล้วเมื่อการค้าจากตะวัน

³⁰Samuel Purchas, Purchas His Pilgrims, pp. 128,191.

³¹Jahangir and the Jesuits Trans. C.H. Payne.(London: George Routledge & Sons. Ltd., 1930), p. 201.

³²Anthony Reid ได้ให้คำอธิบายที่ตีพิมพ์นี้ไว้เมื่อคราวข้าพเจ้าผู้วิจัยได้ทำการวิจัยเอกสารและทำการสำรวจวรรณกรรม เมื่อครั้งได้รับทุนจากสถาบันวิจัยเอเชียของ มหาวิทยาลัยแห่งชาติสิงคโปร์ (Asia Research Institute of National University of Singapore) ระหว่างเดือนมีนาคม-เดือนกรกฎาคม ปี ค.ศ. 2003 ว่า ในหนังสือของท่าน Southeast Asia in the Age of Commerce 1450-1680 ทั้งสองเล่มนั้น มีจุดด้อยในเรื่องของการค้าต่าง ๆ ทั้งทางบกและทางทะเลในเขตของพม่า อันเนื่องมาจากการขาดแคลนทั้งตัวหลักฐาน เอกสาร และการศึกษาเบื้องต้น ดังนั้น ความต่างๆ ที่กล่าวถึงพม่าจึงมีค่อนข้างน้อยหากเทียบกับเมืองท่าอื่นๆ ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมดดังที่ปรากฏ

ออกไปสู่ทะเลแดงและอ่าวเปอร์เซียอยู่ในมือของพวกมุสลิมในดินแดนเอเชียไมเนอร์และทะเลเมดิเตอร์เรเนียนตะวันออกที่สัมพันธ์กับสงครามครูเสด ทำให้เส้นทางสายไหมซึ่งเป็นเส้นทางการค้าทางบกหยุดชะงักและสินค้าขาดแคลนเมื่อเตอร์ก้ออตโตมันควบคุมตุรกี (ไบเซนไทน์-จักรวรรดิโรมันตะวันออก) แต่สินค้าตะวันออกจำนวนหนึ่งสามารถหาได้ที่เวนิซและเมืองใกล้เคียงในแหลมอิตาลีที่ได้รับสิทธิผูกขาดการค้าขายกับพวกมุสลิมในราคาสูงลิบ ความมั่นคงในเวนิซได้จุดประกายให้สเปนและโปรตุเกส (ที่ได้รับการสนับสนุนจากศาสนจักร นครวาติกัน) โดยเฉพาะชาติหลังสุดที่สามารถแสวงหาเส้นทางการค้าทางทะเลที่สามารถอ้อมแหลมกู๊ดโฮป (Cape of Good Hope) ภายใต้การนำของวาสโก ดา กามา (Vasco da Gama)³³ และตามมาด้วยดัตช์ (ฮอลันดาหรือเนเธอร์แลนด์) อังกฤษ และฝรั่งเศส ใน ศตวรรษที่ 17

ชาวตะวันตกที่เข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทางทะเล ตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 ให้ความสนใจต่อพม่าน้อยมากกว่าอินเดีย หมู่เกาะเครื่องเทศและหมู่เกาะอินเดียตะวันออก ซึ่งเป็นแหล่งของผ้าฝ้ายและแหล่งเครื่องเทศ ชาวเวนิสกลุ่มแรกมีหัวหน้าคือ นิโคโล ดิ คอนติ (Nicolo di Conti) ได้เข้ามาค้าขายกับพม่า เมื่อ ค.ศ. 1435 โดยขึ้นบกเป็นครั้งแรกที่เมืองตะนาวศรีซึ่งเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งในขณะนั้นทางภาคตะวันออกของหัวเมืองมอญจากนั้นได้พยายามเดินทางไปยังมะละกาหลังจากกลับมาแล้วได้แวะพักที่เมืองราชา (Racha) หรือเมืองยะไซในรัฐอาระกันในปัจจุบัน ผ่านช่องเอ็ง (The Aeng Pass) หรือช่องอรากันโยมา ได้กล่าวถึงแม่น้ำอังวะบอกว่าใหญ่กว่าแม่น้ำคงคาสำหรับนครอังวะมีปริมาตร 15 ไมล์และช้างเผือกรวมทั้งชาวพม่าที่นิยมสักตามตัวทั้งชายหญิง

³³ใน ค.ศ. 1498 การที่โปรตุเกสได้ริเริ่มการเดินทางเรืออ้อมแหลมกู๊ดโฮปเป็นชาติแรก จึงพยายามอย่างยิ่งที่จะเก็บกำไรความลับนี้ไว้นานถึงร้อยปีจนประมาณ ค.ศ. 1596 ความลับเหล่านี้จึงเปิดเผยซึ่งจะกล่าวต่อไป จุดประสงค์ของโปรตุเกสในการเดินทางไปตะวันออกคือการค้าเครื่องเทศ(โดยการผูกขาด)และการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ซึ่งทั้งสองประการนี้เองที่ทำให้โปรตุเกสมีบทบาทแทนที่และ/หรือทัดเทียมพ่อค้าเปอร์เซีย, พ่อค้าอินเดีย, พ่อค้ามาเลย์, พ่อค้ามอญและพ่อค้าพื้นเมืองอื่น ๆ รวมทั้งนำไปสู่การเสื่อมอำนาจของโปรตุเกสในตะวันออกในที่สุดเมื่อการเผยแพร่ศาสนาคริสต์นำไปสู่ความขัดแย้งบานปลายกับชนพื้นเมืองได้ง่ายและความพยายามในการรักษาดินแดนโพ้นทะเลที่อินเดีย(เมืองกัวและบอมเบย์ ค.ศ. 1510 ที่มีอำนาจเฉพาะเมืองชายทะเลเท่านั้น)มะละกาในแหลมมลายู ค.ศ. 1511 และบราซิลกับการแข่งขันกับดัตช์ อังกฤษและฝรั่งเศสในคริสต์ศตวรรษที่ 17 รวมทั้งการรวมโปรตุเกสและสเปนเข้าด้วยกัน, Arun Bhattacharjee , A History of Modern India (1707 – 1947) (New Delhi: Ashish Publishing House, 1988), pp. 13-14. และประเด็นอีกประการหนึ่งคือการที่ลูกเรือชาวโปรตุเกสมักจะหลบหนีไปรับใช้ราชสำนักรัฐพื้นเมืองต่าง ๆ เช่น กรณี ฟิลิป เดอ บริโต นิโคต ค.ศ. 1599-1613 หลังการตายของบริโต ชุมชนคาธอลิกและพรรคพวกของบริโตถูกกวาดต้อนไปอยู่ที่อังวะ ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นนิคมหลายแห่ง เป็นสังคมคาธอลิกมีพระของตนเอง คนเหล่านี้ต่อมาเป็นทหารหลวงรักษาพระองค์ เป็นกองอาสาปืนไฟและทหารปืนใหญ่ของพระเจ้าแผ่นดินพม่า การเข้ายุ่งเกี่ยวกับการเมืองภายในรัฐพื้นเมืองดังกล่าวได้ทำให้อำนาจโปรตุเกสทั้งเจริญและเสื่อมในเวลาเดียวกัน, ดีจีอี ฮอลล์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1, หน้า 459.

ต่อมาในปี ค.ศ. 1496 นายเฮียโรนิโม ดาซันโต สตีฟาโน เป็นชาวเยนัวซึ่งเชื่อว่าเป็นชาวยุโรปคนแรกที่ได้เยือนกรุงหงสาวดีและเล่าว่าเป็นนครใหญ่แห่งหนึ่ง เจ้าเมืองมีช้าง 10,000 เชือกและเมืองหงสาวดีก็บังจะทำสงครามกันในเวลาไล่เลี่ยกัน โลโดวิโก บาร์ธมา แห่งเมืองโบลอกยา ได้มาเยือนกรุงหงสาวดีในระยะเวลาเดียวกันกับสตีฟาโนได้มาถึงเมืองนี้เพียงเล็กน้อย เข้าได้กล่าวถึงสิ่งที่เขาสนใจเท่านั้นไม่ว่าจะเป็น มีต้นไม้มากต้นไม้ใหญ่ขนาดถ้ำไม้ พร้อมทั้งทับทิมอันมหาศาลและสงครามระหว่างเมืองหงสาวดีและอังวะเช่นกัน จนกระทั่งปี ค.ศ. 1519 นายรายนุเนซ ดากันฮา พ่อค้าชาวโปรตุเกสได้เดินเรือจอด ณ ฝั่งเมืองหงสาวดี

ในปี ค.ศ. 1545 เมื่อโปรตุเกสมีอิทธิพลในการเดินทะเลฝั่งตะวันออกอย่างสูงสุดได้นำพานักเผชิญโชคที่มีชื่อเสียงที่สุดคนหนึ่งในประวัติศาสตร์พม่าและไทยคือ เฟอร์ดินันด์ เมนเดซ ปินโต เขาเป็นทหารรับจ้างด้วยเช่นกัน เขาเดินทางมาถึงพม่าที่เมืองดัลลา (Dalla) ในเขตดินแดนสามเหลี่ยมปากน้ำพะโคและย่างกุ้งในปัจจุบัน ปินโตได้กล่าวถึงเมืองดิกอนหรือดากอง กล่าวถึงมณฑลดานะพลู เมืองแอนเซดาหรือเมือง Henzada และเมือง Meaday เขาได้รับราชการในราชสำนักพม่าครั้งรัชกาลพระเจ้าตะเบงชเวตี้และพระเจ้าบุเรงนองและได้มีโอกาสมากรุงศรีอยุธยาครั้งเหตุการณ์การเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 ด้วยเช่นกัน

ส่วนชาวอังกฤษมาถึงพม่าอีกประมาณ 150 ปีต่อมาคือใน ค.ศ. 1583 โดยล่องเรือลงไปทางใต้ไปสู่แหลม Negrais เข้าสู่สันดอนปากน้ำอิรวดีและขึ้นฝั่งที่เมือง Cosmin ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับเมือง พะสิมนั่นเองและเดินทางสู่เมืองสิริเยมกับเมืองหงสาวดี ราฟ ฟิช (Raph Fitch) พ่อค้าชาวลอนดอนเดินทางมาค้าขายที่พะโคตรงกับสมัยราชวงศ์ตองอูใน ค.ศ. 1587 และ 1588³⁴ แต่ได้เลิกล้มความตั้งใจที่จะตั้งสถานีการค้าเป็นการถาวรเพราะระยะนั้นพม่าอยู่ในความวุ่นวายทั้งนอกและในดินแดนพม่า โดยเฉพาะการทำสงครามกับสยาม ฉานและจีน อีกประการหนึ่งพม่าไม่มีเครื่องเทศและห่างไกลจากแหล่งค้าขายของอังกฤษในญี่ปุ่นและเปอร์เซียก่อนที่จะกลับได้เดินทางไปยังเมืองเชียงใหม่ก่อนที่จะเดินทางกลับปลายปี ค.ศ. 1587 แวะเมืองมะละกาและผ่านหงสาวดีสู่เบงกอลต่อไป ราฟ ฟิช เดินทางกลับอังกฤษ เมื่อ ค.ศ. 1591 แต่บันทึกการเดินทางของเขากลับมีอิทธิพลต่อพ่อค้าในลอนดอนหลายคนที่จะให้รัฐบาลสนับสนุนทำการค้ากับดินแดนตะวันออก (และพม่า) โดยเฉพาะรายการซื้อสินค้าตะวันออกเช่นพริกไทยดำ พริกไทยขาว ชิง กานพลู ลูกจันทน์เทศ ดอกจันทน์เทศ ไม้จันทน์ขาว การบูร กฤษณา เบนจามิน ชะมด อำพัน ทับทิม เพชรและอัญมณีอื่นๆ ไข่มุก เป็นต้น

³⁴เส้นทางการเดินทางของราฟ ฟิชเริ่มจากเมืองท่าTripoli ในซีเรียในปี ค.ศ. 1583 ด้วยเรือที่ชื่อ Macbeth ที่แปลว่า "เสื่อ" ไปยังเมืองออร์มุซ (Ormuz) กัวร์ (Goa) เบงกอล (Bengal) Cosmin (บริเวณเมืองพะสิม) พะโค (Pegu) สิริเยม (Syriam) มะริด (Mergui ของอยุธยา-สยาม) มะละกา โคชินไชน่าและฝั่งทะเลตะวันออกทั้งหมด Richard Hakluyt, "Voyage of Ralph Fitch to Goa and Siam", in *Voyages and discoveries : the principal navigations, voyages, traffiques and discoveries of the English nation*. (Harmondsworth: Penguin Books, 1985, c1972.), p.171. และ D.G.E.Hall, *Early English Intercourse with Burma 1597-1743*, 2nd ed. (London: Frank Cass, 1968), pp.18-19.

นอกจากนี้หนังสือเรื่องการเดินทางของลินสโคเตินไปยังตะวันออก หรือหมู่เกาะอินดิสของโปรตุเกส (Itinerario) เขียนโดย Jan Huygen Van Linschoten ปี ค.ศ. 1596³⁵ ได้เปิดพรมแดนความรู้เกี่ยวกับเส้นทางการเดินเรือของโปรตุเกสไปยังดินแดนตะวันออกและสินค้าตะวันออกอย่างละเอียด และสร้างปรากฏการณ์การเดินทางเรือไปตะวันออกเช่นคอร์เนลิส เดอ เฮาต์มัน (ค.ศ. 1595-1597) และยาคอบ วัน เน็ค (ค.ศ. 1599) ชาวดัตช์ที่กลับมาพร้อมเครื่องเทศ³⁶ ค.ศ. 1598 อังกฤษสามารถทำลายกองเรืออาร์มาดา (Armada) อันทรงอำนาจของสเปนลงได้ในรัชสมัยสมเด็จพระราชินีนาถเอลิซาเบธที่ 1 (Elizabeth I) นั้นทำให้อังกฤษก้าวเข้ามาเป็นมหาอำนาจทางทะเลแทนสเปนที่กระตุ้นให้เกิดการต่อเรือขนาดใหญ่เพื่อทำการค้ากับตะวันออกโดยได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล โดยอังกฤษส่งเรือมายังตะวันออกเป็นระยะๆ ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1586 โทมัส คาเวนดิชได้นำกองเรือ 3 ลำสำรวจเส้นทางช่องแคบเซอเจลแลน เกาะกวม หมู่เกาะฟิลิปปินส์ ช่องแคบมากัสซาร์ถึงเกาะบาหลี ช่องแคบซุนดา ฝั่งตะวันตกเฉียงใต้ของชวาและกลับอังกฤษปี ค.ศ. 1591 การเดินทางครั้งนี้ทำให้อังกฤษเล็งเห็นความสำคัญของหมู่เกาะเครื่องเทศและเริ่มส่งกองเรือเดินทางไปยังตะวันออกเป็นระยะๆ

จากบันทึกเอกสารการเดินทางของชาวตะวันตกทำให้ทราบถึงชื่อของเมืองท่า ลักษณะเมืองท่า สินค้าต่างๆ ที่มีประโยชน์ต่อการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ทั้งยังได้เห็นบรรยากาศทางการค้าพาณิชย์ของโลกอันสัมพันธ์กับบริบททางเหตุการณ์ภายในพม่า และการเปลี่ยนแปลงเมืองท่าต่างๆ ของพม่าไปพร้อมๆ กัน สะท้อนความรุ่งเรืองในการค้าพาณิชย์ทางทะเลที่เติบโตอย่างมากในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18

2. สภาพเศรษฐกิจ การค้าพาณิชย์ของพม่าทางบกก่อนปี ค.ศ. 1752

ประวัติศาสตร์พม่าและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ว่าด้วยการค้าและพาณิชย์แม้จะมีความโดดเด่นในแง่การศึกษาพร้อมทั้งข้อสรุปอันเป็นที่ยอมรับกันว่า ปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญอันก่อให้เกิดพัฒนาการทางการเมืองและเศรษฐกิจของรัฐต่างๆ ในภูมิภาคนี้ แต่หลักฐานหรือเอกสารที่กล่าวถึงทั้งเอกสารท้องถิ่นหรือร่วมสมัยมีน้อยมากที่จะกล่าวถึงประวัติศาสตร์การค้าพาณิชย์ในภูมิภาคนี้โดยตรง ในจำนวนหลักฐานอันจำกัดจำต้องศึกษาลงไปหลักฐานเอกสารอื่นๆ

³⁵Jan Huygen Van Linschoten เป็นเลขานุการของ อาร์ชบิชอปโปรตุเกสแห่งเมืองกัว เคยอาศัยอยู่ที่สเปนตั้งแต่อายุ 16 ปีและอาศัยที่ลิสบอน 4 ปีและกลับเนเธอร์แลนด์ปี ค.ศ. 1592 พร้อมบันทึกที่รวบรวมรายละเอียดการเดินทางเรือและเส้นทางการเดินเรือในเอเชียซึ่งได้รวบรวมในหนังสือ 2 เล่มคือ การเดินทางทางเรือของโปรตุเกสตะวันออก (Reysgeschrift) พิมพ์ในปี ค.ศ. 1595 และการเดินทางของลินสโคเตินไปยังตะวันออก หรือหมู่เกาะอินดิสของโปรตุเกส (Itinerario) พิมพ์ปี ค.ศ. 1596, รอง ศยามานนท์, "ประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา", แดงงานประวัติศาสตร์ เอกสาร โบราณคดี, 5(มกราคม 2514):33.

³⁶เรื่องเดียวกัน: 20.

ชั้นศึกษา ดังภาคที่กล่าวข้างต้นถึงบทบาทและความสำคัญของสภาพเศรษฐกิจ การค้าพาณิชย์ทางทะเลของพม่าก่อนปี ค.ศ. 1752 อันสัมพันธ์กับบริบทของพม่าและสังคมโลก ภาคนี้จึงขอกกล่าวถึงสภาพเศรษฐกิจ การค้าพาณิชย์ของพม่าทางบกก่อนปี ค.ศ. 1752 ที่มีบทบาทและความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ดังคำกล่าวของ ศาสตราจารย์ Anthony Reid ที่ว่า “การค้าทางทะเลเป็นจุดเริ่มต้นยุคสมัยแห่งการค้าและพาณิชย์ ส่วนการค้าคาราวานที่คร่ำครึก็เช่นกัน” (It was the sea trade which created the age of commerce; the caravan trade flourished as a consequence)³⁷

การตั้งบ้านเมืองรวมทั้งพัฒนาการทางเศรษฐกิจของพม่าส่วนหนึ่งแม้จะมีหลักฐานจากศิลาจารึกก็ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 11 เป็นต้นมา ในหลักฐานของจีนมีตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 4 โดยก่อนหน้านั้นมักจะปรากฏในลักษณะของตำนานโดยเฉพาะตำนานทางพุทธศาสนาของพม่า กล่าวถึงอิทธิพลอินเดียที่เข้ามาสู่พม่าตอนใต้โดยทางทะเล ชาดกต่างๆ กล่าวถึงดินแดนแถบนี้โดยเรียกว่า “สุวรรณภูมิ” หรือดินแดนทอง รวมทั้งเรื่องราวของตำนานพระธาตุเจดีย์อย่างกุ่มชเวดากอง ที่กล่าวถึงตปุสสะและภัททลิกะ 2 พี่น้องพาณิชย์ที่เดินทางไปค้าขายยังชมพูทวีปซึ่งกล่าวถึงพระพุทธรูปประธานเส้นพระเกศาจากพระเศียรของพระองค์ให้ 8 เส้น สองพี่น้องนำพระเกศามาทางเรือ จนมาบรรจุในเจดีย์ชเวดากองที่เมืองย่างกุ้งในปัจจุบัน³⁸ ในพุทธประวัติและตำนานพระเจ้าอโศกมหาราชได้กล่าวถึงการส่งพระโศณะและพระอูตตระ พระภิกษุผู้ถูกส่งมาเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่ดินแดนสุวรรณภูมิก่อนคริสตกาล 200 ปี และในตำนานพระเจ้าเลียบโลกยังได้กล่าวถึงการจาริกธุดงค์ของพระพุทธรองค์และพุทธสาวกมายังดินแดนต่างๆ ในเขตเมืองมอญ ราชอาณาจักรประเทศพม่าภาคเหนือตอนบนและตอนล่างของไทย พุทธพยากรณ์กล่าวไว้ว่า “...พระพุทธรองค์เมื่อเสวยพระชาติพระชาติเป็นสัตว์ต่างๆ ยังเคยอยู่ ณ ดอยมณฑลทะเล และเมื่อพระพุทธรองค์เสด็จมาโปรดสัตว์บริเวณแปดตำบล คือ พุกาม ปินยา สะกาย อังวะ ตะไค้ กองตอน กองชิน มณฑลทะเล ...”³⁹

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³⁷Anthony Reid, *Southeast Asia in the Age of Commerce, 1450-1680*. Vol. 2, *Expansion and Crisis* (New Haven: Yale University Press, 1993), p. 53.

³⁸จวน เครือวิษณยาจารย์, *ตำนานพระเจดีย์ร้างกุ่ม* (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2539), หน้า 7. กล่าวว่า ตะเปาและตะป้อ พ่อค้าสองพี่น้องที่ได้บิณฑบาตข้าวจตุกก่อนจตุรง ถวายพระพุทธรูปได้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ และได้เดินเรือกลับมายังสุวรรณภูมิเฝ้าพระเจ้าเอิกกะลาปะเพื่อทำการสร้างพระธาตุเจดีย์บรรจุพระเกศาธาตุตามพุทธทำนายที่ให้ตั้งบนเขาสังฆุตตระใจกลางเมืองย่างกุ้งโดยมีพระอินทร์เป็นผู้ช่วยเหลือ.

³⁹ธิดา สาระยา, *มณฑลทะเล: นครราชธานี ศูนย์กลางแห่งจักรวาล* (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ), หน้า 97.

และจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีได้พบหลักฐานพระไตรปิฎกภาษาบาลีที่พบ ณ เมืองมอว์ซา (ศรีเกษตรหรือเมืองแปรเดิม) ซึ่งมีอายุประมาณ ค.ศ. 500⁴⁰ ที่ศรีเกษตรยังพบสถูปทางพุทธศาสนาเถรวาทขนาดใหญ่องค์หนึ่งสูงถึง 150 ฟุต นอกจากนี้ก็ยังมีวัดขนาดย่อมที่มีหลังคาโค้งจำนวนไม่น้อย ซึ่งเป็นแบบที่เป็นต้นกำเนิดของวัดแบบพุกามในสมัยหลัง ประติมากรรมหินขนาดใหญ่ที่สลักนูนแบบศิลปะคุปตะ เหยียดเงินทรงกลมมีลวดลายรูปดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์และดวงดาวและดินเผาที่อุทิศถวายวัดพร้อมอักษรเทวนาครีและสันสกฤต รูปหินสลักเป็นรูปพระวิษณุ เป็นรูปพระอวโลกิเตศวรและพระโพธิสัตว์ทิพพันการ ผู้สงบลมและคลื่นของนิกายมหายานองค์อื่นๆ รวมถึงพระธรรมคำสั่งสอนที่เป็นภาษาสันสกฤตและรูปปั้นและจารึกภาษาบาลีในจานทองคำ ซึ่งเป็นจารึกและหลักฐานเก่าแก่ที่สุดของพุทธศาสนาแบบเถรวาทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็อยู่ที่นี้ที่แสดงว่าพุทธศาสนาลัทธิมหายานและหินยานได้แพร่หลายในอาณาบริเวณที่ราบแม่น้ำอิระวดีแล้ว รวมถึงโกฐที่บรรจุอัฐิภายในที่มีจารึกที่ขุดได้ แบลกเดิน⁴¹ ได้อ่านและตีความ แสดงว่าราชวงศ์วิกรมปกครองอยู่ที่เมืองศรีเกษตรอย่างน้อยจาก ค.ศ. 673 ถึง ค.ศ. 718 คือ

สุริยวิกรม สิ้นพระชนม์ในปี ค.ศ. 688 ชนอายุ 64 ชันษา

หริวิกรม สิ้นพระชนม์ในปี ค.ศ. 695 ชนอายุ 41 ชันษา

สีหวิกรม สิ้นพระชนม์ในปี ค.ศ. 718 ชนอายุ 44 ชันษา

การค้าส่งผ่านภายในทวีปและภูมิภาคตั้งที่ไม่เคลิ อ่อง-ทวินกล่าววว่า เชื่อกันว่าชาวพยูครึ่งสมัยก่อนอาณาจักรพุกามเป็นผู้สรรสร้างความสะดวกทางวัฒนธรรมขึ้นมาโดยการเชื่อมโยงติดต่อความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางของพยูตั้งแต่ เมืองฮาลินถึงเมืองท่าที่วิกกะและไมเพียงจะติดต่อกับคอคอดกระ (Isthmus of Kra) ยังไปไกลถึงฝั่งเมดิเตอร์เรเนียนและจีนผ่านเครือข่ายทางการค้า

จากการสำรวจและขุดค้นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้พบว่ามีแหล่งโบราณคดีที่มีหลักฐานติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้าประเภทลูกปัดหินและลูกปัดแก้วกับอินเดียในช่วงยุคเหล็กตอนปลาย แหล่งโบราณคดีที่สำคัญ ที่มีรายงานแล้วคือ แหล่งโบราณคดีตวงตาแมน ในประเทศพม่าเขตตอนเหนือ⁴²

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่ที่สุดเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างจีนและพม่าคือ เส้นทางบกระหว่างจีนกับประเทศต่างๆ ตะวันตกซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางสายไหม (Silk Road)

⁴⁰ดีจีอี ฮอลล์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้, เล่มที่ 1, หน้า 178.

⁴¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 179.

⁴² Janice Stargardt, *The Ancient Pyu of Burma, Vol. 1 Early Pyu Cities in a Manmade Landscape* (Cambridge: [N.P.], 1991), pp. 3-29.

เส้นทางสายนี้ผ่านแคว้นทางเหนือของพม่า⁴³ มีหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับการใช้เส้นทางนี้นับแต่ 128 ปี ก่อนคริส-ตกาล จนกระทั่ง ค.ศ. 69 จีนจึงได้จัดตั้งเขต "ยุงซาง" ขึ้นทางปากหนึ่งของแม่น้ำโขง โดยมีศูนย์กลางอยู่ทางตะวันออกของแม่น้ำสาละวินประมาณ 60 ไมล์ห่างจากชายแดนพม่าในปัจจุบัน ซึ่งจีนเรียกผู้คนที่อาศัยแถบนี้ว่า "ตุน-เจิน-อี" และ "ลู-เล"⁴⁴ ในคริสต์ศตวรรษที่ 7 พระสงฆ์จีนที่ได้จาริกแสวงบุญ 2 รูป ชื่อ "ฮวน-ซาง" และ "อิ-จิง" ได้กล่าวถึงเมืองหลวงของชาวพยูที่อาศัยในเขตพม่าทางตอนกลางคือเมืองศรีเกษตร และกล่าวถึงชาวพยูซึ่งอาศัยอยู่บริเวณระหว่างเมืองฮาลิน เขตชเวโบและเมืองแปร⁴⁵ จนกระทั่งจักรพรรดิก๊กล่อฝง (ค.ศ. 746-779) แห่งอาณาจักรน่านเจ้าได้บุกตีเมืองศรีเกษตร และควบคุมอิทธิพลเหนือชาวพยู จนสามารถเกณฑ์ทหารชาวพยูร่วมตีเมืองฮานอยในเวียดนามเหนือในปัจจุบันได้ปี ค.ศ. 863

การยึดครองของน่านเจ้าในครั้งนี้นับเป็นความสำเร็จในประวัติศาสตร์ประการหนึ่งที่ได้เปิดเส้นทางระหว่างจีน-พม่า-อินเดีย ผ่านเมืองฮาลินที่ชาวพยูได้ตั้งขึ้นหลังการล่มสลายของเมืองศรีเกษตรเดิมบนเส้นทางการค้านี้ ผ่านแม่น้ำชินดวิน ไปมณีปุระ อัสสัม หรือแม่น้ำอิระวดี ผ่านยะไข่ จิตตอง เบงกอลและชายฝั่งอินเดียตะวันออกและอินเดียตอนเหนือลุ่มน้ำคองคา นักเดินทางร่วมสมัยได้จัดบันทึกรายนามสินค้าเช่นทองคำ อำพัน เปลือ ม้า วัว สัตว์ที่มีเขายาวช้าง ซึ่งใช้ไถนาและอื่นๆ อีกมาก

ในพระราชพงศาวดารราชวงศ์ถังได้บันทึกถึงคณะนักดนตรีชาวพยูซึ่ง "อิ-เหมา-ซุน" ราชันต์ดาและรัชทายาทแห่งอาณาจักรน่านเจ้า ส่งมาเป็นเครื่องราชบรรณาการถึง 35 คนและกล่าวถึงการโจมตีเมืองน่านเจ้าในปี ค.ศ. 832 ปรากฏกบฏมันและกวาดต้อนเชลยศึกชาวพยูร่วม 3,000 ชีวิตไปยังเมืองยูนนานฟู ซึ่งเอกสารโบราณของจีนเรียกดินแดนมอญหรือพม่าทางตอนใต้ในปัจจุบันว่า "คุน-ลุ่น" และมีเมืองท่าคือ "โม-ติ-โพ" ซึ่งทำการค้าติดต่อกับเมืองปาเล็มบังและซาไต้⁴⁶

การล่มสลายของอาณาจักรพุกามในปี ค.ศ. 1287 นั้นเริ่มนับแต่รัชกาลของพระเจ้านรปติสิทธิ (ค.ศ. 1256-1287) หรือพระเจ้าตโรกเปยมิน ซึ่งแปลว่า "กษัตริย์ผู้วังหนี่ชาวจีน" เริ่มขึ้นเมื่อพระองค์ขยายอำนาจครอบครองเมืองตะกั๋งหรือย่างกุ้งในปัจจุบัน และได้อ้างสิทธิเหนือดินแดนงายองกยานซึ่งขึ้นเหนือขึ้นไปจรดพรมแดนจีนในยูนนานตรงข้ามเมืองพะโมริมฝั่งแม่น้ำอิระวดี และ

⁴³Christoph Baumer, *Southern Silk Road in the Footsteps of Sir Aurel Stein and Sven Hedin* (Bangkok: Orchid Press, 2000), p.20.

⁴⁴ดีจีอี ฮอลล์, *ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้*, เล่ม 1, หน้า 177.

⁴⁵G.H.Luce, *Old Burma – Early Pagan*, V. 1, (N.Y. : N.Y. University press, 1969-70), p. 7.

⁴⁶G.H.Luce, "Early Chinese Texts about Burma". *Journal of the Burma Research Society*, XIV, 1953: 49-52.

สร้างป้อม ภายองกยานห่างไปทางเหนืออีก 4 ไมล์ไว้ป้องกันจีน⁴⁷ นโยบายดังกล่าวเกิดผลร้ายต่อพม่าเป็นอันมากและได้ยั่วยุให้กบฏไล่ฆ่าราชันต์ดาแห่งเจงกิสข่านปฐมจักรพรรดิแห่งราชวงศ์หยวนหรือมองโกล ซึ่งขึ้นครองราชบัลลังค์พร้อมนโยบายแข็งกร้าวต่อดินแดนต่างๆ สำหรับพุกามการที่อุปราชแห่งยูนนานส่งทูตไปในปี ค.ศ. 1271 เพื่อทวงบรรณาการที่เคยถวายให้ทุกๆ 10 ปีแต่พระเจ้าอานรปติสิทฐปฏิเสธร่วมทั้งไม่รับรองคณะทูต 2 ปีให้หลังทูตจีนก็มาด้วยภารกิจเดิมแต่พระเจ้าอานรปติสิทฐไม่เพียงปฏิเสธร่วมทั้งยังจับคณะทูตทั้งหมดประหาร พร้อมทั้งยกพลขึ้นตียูนนานตีแคว้นเล็กๆ ชื่อ “คองโก” ริมฝั่งแม่น้ำตาปิง จักรพรรดิกบฏไล่ฆ่าราชันต์ดาถึงเมืองตาลีฟู พร้อมทั้งขับไล่ชาวพม่าออกจากคองโกและรบนชนะที่ป้อมงาของกยาน ในปี ค.ศ. 1277 แต่พม่าก็มีผลลดความพยายามจนในปี ค.ศ. 1283 กลับพ่ายแพ้ต่อกองทัพจีนที่คองชินและสร้างป้อมริมฝั่งอิระวดีตอนเหนือ เจ้าชายเยสุติมุ พระราชันต์ดาของจักรพรรดิกบฏไล่ฆ่าราชันต์ดาทรงยกทัพบกลงมาตามลำน้ำอิระวดีเพื่อเข้าไปยึดพุกาม ทำให้พระเจ้าอานรปติสิทฐทรงหวาดกลัวและถอยหนีทัพจีนไปที่พะสิมปากแม่น้ำอิระวดี พระองค์จึงได้พระนามว่า “กษัตริย์ผู้วิ่งหนีจีน” และกองทัพมองโกลได้บุกยึดพุกามไว้ ในปี ค.ศ. 1283 และได้ทำการปกครองพม่าทั้งหมดโดยเริ่มดำเนินการแบ่งพม่าออกเป็น 2 ส่วนคือพม่าตอนเหนือและพม่าตอนกลาง โดยให้เมืองตะโก้งเป็นศูนย์กลางของแคว้นใหม่นี้ คือ “เชียงเมียง” และให้พุกามเป็นแคว้น “เมียนซุง”⁴⁸

การโจมตีของกบฏไล่ฆ่าราชันต์ดา หากพิจารณาแล้วการสถาปนาและครอบครองอำนาจเหนือดินแดนอันกว้างใหญ่ไพศาลของราชวงศ์หยวน ทำให้เส้นทางการค้าระหว่างตะวันตกและตะวันออกเฟื่องฟูขึ้น พร้อมๆ กับการขยายอิทธิพลศาสนาพุทธทั้งหมดหายานและหินยานไปจีนและดินแดนใกล้เคียงจนกระทั่งปี ค.ศ. 1388 เมื่อราชวงศ์เหม็งทางตอนใต้ได้สถาปนาอำนาจเหนือแผ่นดินจีนและโค่นล้มราชวงศ์หยวนได้สำเร็จพร้อมๆ กับความพยายามในการค้นหาเส้นทางการค้าทางทะเลทดแทนทางบกที่มีปัญหาโจรสลัด ความลำบากในการเดินทางและความก้าวหน้าในการต่อเรือและการเดินเรือของราชวงศ์นี้

แต่ความสัมพันธ์ระหว่างจีนและพม่ายังกระต่อนกระแทนและกระทบกระทั่งกันเสมอ ไม่ว่ากรณีของกองทัพของวังซีรับกับสอหันพวาที่ตะโก้งจนทัพจีนแตกพ่ายไปในปี ค.ศ. 1445 และปัญหาจีนเข้าแทรกแซงรัฐไทยใหญ่ในปี ค.ศ. 1472 จนกระทั่งสิ้นราชวงศ์เหม็งในปี ค.ศ. 1644 เมื่อจักรพรรดิยงหลี ถอยทัพหนีพวกแมนจูมาที่ยูนนานและได้เข้ามาในพม่าตามเส้นทางมณฑลเลปาโมพร้อมบริวาร 700 คนซึ่งขณะนั้นพม่าอยู่ในช่วงราชวงศ์ตองอูรื้อฟื้น ในปี ค.ศ. 1662 พระ

⁴⁷Than Tun , "History of Burma, A.D. 1300 - 1400" Journal of the Burma Research Society, Vol. XLII, (1959)

⁴⁸Marco Polo, The Book of Ser Marco Polo, the Venetian, concerning the Kingdoms and marvels of the East. Translated and edited, with extensive critical and explanatory notes, reference, appendices and full Indexes, preceded by an analytical and historical introduction by Henry Yule and Henri Cordier (Amsterdam: Philo Press, 1978).

เจ้าปเยมัน (ค.ศ.1661-1671) ส่งพระเจ้ายุงหลี่ไปยังเมืองยูนนานฟูและถูกรัดพระศอกกลางตลาด ตามที่อุปราชชาวแมนจูที่ประจำที่เมืองยูนนานร้องขอพร้อมราชทูตของพม่า

เส้นทางเมืองปาโมถึงเมืองตาลี (Bhamo-Tali Route) นี้เป็นเส้นทางการติดต่อค้าขาย ระหว่างจีนและพม่าเป็นเวลายาวนาน รวมทั้งยังเป็นเส้นทางการเดินทางที่พ่ายล่าศึกระหว่างกันด้วย ในปี ค.ศ. 1697 การค้าบริเวณเมืองปาโมคือการค้าพิเศษ จนบริษัทอินเดียตะวันออกของดัตช์ (VOC) สนใจที่จะเปิดสถานีการค้าบริเวณนี้กับเมืองจีนตะวันตกที่เมืองปาโมเพื่อใช้พม่าเป็นทางผ่าน แต่ราชสำนัก อังวะปฏิเสธ เหตุที่เป็นเช่นนั้นเพราะมีชาวจีนมุสลิม (Panthay) ที่ก่อการจลาจลและลุกฮือขึ้นจนต้องทำการปราบปรามประจำ ฮอลันดาจึงค่อยถอนตัวออกไปเปิดโอกาสให้บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษเข้ามาแทนที่โดยใช้สินค้าต้องห้ามอย่างดินประสิว ตะกั่วและอาวุธ ยุทโธปกรณ์เป็นสินค้านำร่องต่อราชสำนักอังวะ ทั้งนี้เนื่องจากเห็นว่า ฝรั่งเศสสามารถเปิดสถานีการค้าที่กรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ในปี ค.ศ. 1680⁴⁹ นับแต่สิ้นราชวงศ์หยวนและราชวงศ์หมิง การติดต่อระหว่างจีนและพม่าถูกจำกัดเฉพาะทางการค้า มีการส่งบรรณาการบ้าง บางครั้งและเหตุการณ์ทางการเมืองครั้งสำคัญดังที่กล่าวข้างต้น ซึ่งหลังปี ค.ศ. 1622 เป็นต้นมาก็ มีปรากฏการสู้รบสงครามครั้งใหญ่ๆ ระหว่างพม่าและจีนเลย จนกระทั่งปี ค.ศ. 1766

สำหรับเส้นทางการค้าการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกลุ่มชนในภาคพื้นเอเชียใต้ใช้ทั้งเส้นทางบกและทางน้ำและทะเลซึ่งเอกสารดังที่กล่าวมาข้างต้นตามแต่โอกาสต่างๆ ในประวัติศาสตร์ ทำให้ได้ข้อสรุปที่น่าสนใจว่า ภูมิภาคพม่าทั้งเขตตอนบนและตอนล่างนี้มิได้อยู่โดดเดี่ยวเพียงลำพังแต่กลับมีการติดต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันและโลกภายนอกมาช้านานแล้ว โดยเฉพาะทางบกเขตพม่าตอนบนที่เดินทางไปทางตะวันออกระหว่างพม่าทางตอนบนเมืองบาโม หรือใช้เส้นทางผ่านเมืองลาเซียว, เมืองมอกมิต (Mongmit) เข้าเขตเมืองอังวะ และใช้เส้นทางทางเรือผ่านแม่น้ำอิระวดีไปยังเมืองท่าต่างๆ และจากยูนนาน ไปเมืองตาลีเชื่อมต่อไปจนถึงลุ่มแม่น้ำแดงของเวียดนามตอนบนและอีกด้านหนึ่งคือเส้นทางไปตะวันตกผ่านพม่าตอนบน มณีปุระ อัสมัม คาโมลูและเมืองต่างๆ บริเวณแอ่งแม่น้ำคองคาในอินเดียกับเมืองอังวะต่อไปยังเมืองเซนหยวน (Zhenyuan) และเมืองชิลี (Cheli) และเมืองนาย ในเขตรัฐฉานตรงไปยังเมืองเชียงใหม่⁵⁰ จึงทำให้เมืองทางตอนบนคาคังไปด้วยผู้คนและเจริญด้วยการค้าทางบกนับแต่อดีตเป็นรากฐานสำคัญประการหนึ่งแก่การสถาปนาอำนาจและสร้างความมั่นคงแห่งการเรืองอำนาจของราชวงศ์คองบองนั่นเอง

ในขณะที่การค้าขายระหว่างภาคพื้นทวีปภายในพม่าก็มีเครือข่ายติดต่อกันระหว่างเขตพม่าตอนบนและพม่าตอนล่างหลายเส้นทางด้วยกัน เส้นทางแรกที่จะกล่าวคือการใช้แม่น้ำอิระวดี

⁴⁹ดีจีอี ฮอลล์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้, เล่ม 1, หน้า 465-466.

⁵⁰Tun Aung Chain, "The Portuguese Trade in The Kingdom of Hanthawaddy 1538-1599," in Port Cities and Trade in Western Southeast Asia (Bangkok : Chulalongkorn University Press, 1998), p.49.

(Irrawaddy River) นับแต่ปากอ่าว บริเวณเกาะเนกรอส และคอสมิน มาถึงเมืองพะสิม เมืองเฮน ซาดา เมืองแปร เมืองตะเย็ทเมียว (Thayetmyo) เมืองพุกาม เมืองมยีนจัน (Myeenkyan) ซึ่งเป็น บริเวณที่แม่น้ำฉิ่นวินไหลมาบรรจบกับแม่น้ำอิระวดี และตรงเข้าไปยังเมืองอังวะ และเมืองบาโม เส้นทางน้ำที่สองคือ แม่น้ำซิดัง หรือสะโตง (Sittang River) จากเมืองพะโค หงสาวดีถึงเมือง ชเวจิน (Shwegyin) เมืองตองอูเส้นทางน้ำที่สามคือแม่น้ำสาละวิน ที่รับสินค้าจากเมืองลำปาง ลำพูน เชียงใหม่ ฮอด ผ่านเมืองระแหง เมืองตากและเข้าเขตเมืองมะละแหม่งในที่สุด ส่วนเส้นทาง บกที่สำคัญคือ พะโค-ตองอู นิยมเดินทางในช่วงฤดูร้อนหลังการเก็บเกี่ยวใช้เวลาประมาณ 5-6 วัน ในขณะที่เส้นทางการค้าทางบกกระหว่างเมืองแปรและเมืองชันโดเวของ อาณาจักรอรากัน (Sandoway) ผ่านช่องเขาในเขตเมืองบาหลีวง (Palluang) ในเทือกเขาอรากันโยมาได้เช่นกัน ส่วน เส้นทางเกวียนจากอังวะ-ตองอู ซึ่งตัดผ่านเขตที่ราบจ็อกเซ แม่น้ำพันบอง (Panbong River) เมืองหลินเด็ท (Hlinedet) เมืองเยเมเท็น (Yemethen) เมืองเงินจัน (Nyengyan) เมืองเมียวหลา (Myohla) และตองอู ทั้งยังมีเส้นทางจากรัฐฉาน ไปเมือง มยีนจัน เมืองมักเวได้อีกด้วย⁵¹

การล่มสลายของราชวงศ์ตองอู-นยองยาน ในปี ค.ศ. 1752

ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นถึงบริบทสังคม การเมือง เศรษฐกิจ การค้าพาณิชย์ทั้งทางบกและ ทางทะเล ก่อนปี ค.ศ. 1752 หากกระนั้นจะพบปรากฏการณ์หนึ่งเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์ พม่าคือการล่มสลายของราชวงศ์ตองอู-นยองยาน ระหว่างวันที่ 9-11 มีนาคม ปี ค.ศ. 1752 โดย กองทัพมอญบุกทำลายเมืองอังวะและควบคุมพระเจ้ามหารัชมารราชาธิบดีพร้อมพระบรมวงศานุวงศ์ เสนาอำมาตย์คุมขัง ณ เมืองหงสาวดี จนถึงการสำเร็จโทษพระเจ้ามหารัชมารราชาธิบดีและพระโอรสทั้ง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁵¹Jorg Armin Schendel, "The Mandalay Economy: Upper Burma's External Trade, c. 1850 -90," (Ph.D. Thesis, Universitat Heidelberg, 2002), pp.170-222; Tan Pei-Ying, *The Building of the Burma Road*, (London: Whittlesey House, 1945); Maung Shein, *Burma's Transport and Foreign Trade* (Rangoon: Department of Economics, University of Rangoon, 1964), pp. 37-40.

สามโดยการถว้มน้ำในวันที่ 3 พฤศจิกายน ค.ศ. 1755 นับเป็นการสิ้นสุดอำนาจการปกครองของราชวงศ์ตองอู-นยองยานที่มีความยาวนานถึง 155 ปีโดยสิ้นเชิง⁵²

ปรากฏการณ์ดังกล่าวสามารถวิเคราะห์ให้เห็นถึงสาเหตุและปัจจัยอันนำมาซึ่งความเสื่อมและการล่มสลายของราชวงศ์ตองอู-นยองยานในพัฒนาการทางประวัติศาสตร์อันสัมพันธ์กับการสถาปนาอำนาจของราชวงศ์คองบองในเวลาต่อมาได้ดังนี้

ประการแรกคือผลอันเกิดจากการรวมศูนย์อำนาจของพระเจ้าตะลุนเข้าสู่ศูนย์กลาง โดยเฉพาะในการใช้ระบบเจ้ากินเมือง (Myo sa System) ต่อพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนาง เป็นสิ่งยั่วยุให้เกิดการสั่งสมอำนาจกันขึ้นในกลุ่มชนชั้นปกครองไม่ว่าจะเป็นกษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนางในส่วนกลาง ดังที่ วิกเตอร์ บี ลิเบอร์แมนสรุปถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกษัตริย์และระบบการบริหารราชการแผ่นดินที่ต้องสัมพันธ์กันอย่างเหนียวแน่น รวมถึงเหตุอันต้องปะทะสังสรรค์กับชนผู้ปกครองอื่นๆ ทั้งพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางอำมาตย์เพิ่มพูนเสถียรภาพในการปกครองเหนือเหล่าไพร่พลประชาราษฎร์และทรัพยากรต่างๆ ในราชอาณาจักรให้สมดุลแก่กัน

หากแต่สัญญาณแห่งความเสื่อมและการล่มสลายของอาณาจักรเกิดขึ้นเมื่ออำนาจของเหล่าเสนาอำมาตย์กล้าแข็งขึ้นนับแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา⁵³ อาทิกรณีกบฏของ ขุนนางกรมวังที่ชื่อมินเนธิบา (Mineredippa) ที่ร่วมกับเหล่าเสนาอำมาตย์ผู้ใหญ่อีก 6 คนในกรุงหงสาวดีในปี ค.ศ. 1628⁵⁴ อันเนื่องมาจากนโยบายการขยายพระราชอำนาจครอบคลุมปริมณฑล (Mandala) ถึงอาณาจักรล้านนา ล้านช้างและอยุธยา และนโยบายการย้ายเมืองหลวงจากหงสาวดีกลับไปยังเมืองอังวะครั้งรัชกาลพระเจ้าตะลุน อันเป็นการจัดระบบโครงสร้างทางการเมืองการ

⁵²ราชวงศ์ตองอู-นยองยาน (The Restored Taungoo Dynasty ค.ศ. 1597-1752) มีกษัตริย์ปกครองรวม 11 พระองค์ ได้แก่ พระเจ้านยองยาน (King Nyaungyan ค.ศ. 1597-1606) พระเจ้านอคะเปตลุน (King Anaukpetlun ค.ศ. 1606-1628) พระเจ้ามินเยเด็กปา (King Minyedeikpa ค.ศ. 1628) พระเจ้าตะลุน (King Thalun ค.ศ. 1629-1648) พระเจ้าพินดาดาล (King Pindale ค.ศ. 1648-1661) พระเจ้าพเย (King Pyei ค.ศ. 1661-1672) พระเจ้านายาวายา (King Nayawaya ค.ศ. 1672-1673) พระเจ้ามินเยจอดิน (King Minyekyawdin ค.ศ. 1673-1698) พระเจ้าสะเน (King Sanei ค.ศ. 1698-1714) พระเจ้าตะนินกานเว (King Tanninganwei ค.ศ. 1714-1733) และพระเจ้ามหาธรรมราชาธิบดี (King Mahadhammayazadipati ค.ศ. 1733-1752) Than Tun, *The Royal Orders of Burma, A.D. 1598-1885 Part Three, A.D. 1751-1781*, p. vii. William J. Koenig, *The Burmese Polity, 1752-1819 : Politics, Administration, and Social Organization in the early Kon-baung Period*, (Center for South and Southeast Asian Studies, The University of Michigan, 1990), p. xiii.

⁵³ดูบทที่ 3 และ 4 In Victor B. Lieberman, *Burmese Administrative Cycles: Anarchy and Conquest c.1580-1760*.

⁵⁴G. E. Harvey, *History of Burma*, pp. 192 - 3.

ปกครองใหม่ทั้งหมดเพื่อรวมศูนย์อำนาจทั้งหมดไว้ที่ศูนย์กลาง⁵⁵ สลายอำนาจการปกครองเดิมและสร้างฐานอำนาจการปกครองใหม่บนระบบใหม่ การลดบทบาทและยกเลิกระบบเจ้าเมืองเดิมโดยใช้ระบบกินเมืองตามหัวเมืองสำคัญต่างๆ อย่างเข้มงวดแทน ในระบบเจ้ากินเมืองกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ในระบบเดิมต้องพำนักอยู่เฉพาะในเมืองอังวะและมีสถานภาพเช่นขุนนางและผนวกเข้ากับระบบการบริหารราชการแผ่นดินระบบเดียวกัน รวมถึงการคุมเลิกไพร่หลวงในสังกัดกลับสู่พระราชอำนาจส่วนกลางถือเป็นการลดบทบาททางการเมืองของกลุ่มอำนาจเดิมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนางและศาสนจักร

ผลจากการปฏิรูปในสมัยพระเจ้าตะลุนทำให้เกิดความมั่นคงทางอำนาจและการเรืองอำนาจอย่างสูงสุดในรัชกาลนี้และรัชกาลต่อๆ มา แต่ในขณะเดียวกันกลับเป็นการจำกัดพระราชอำนาจของกษัตริย์ให้อยู่ภายใต้สภาพลุดตอและและสภาเซดาหฺวุ่น โดยมีขุนนางมหาเสนาอำมาตย์ทั้งหลาย ทำหน้าที่สุดอำนาจที่แท้จริงจึงตกอยู่แก่เหล่าขุนนางอำมาตย์ส่วนกลางทั้งหลาย จึงปรากฏหลายครั้งในตอนกลางและตอนปลายของราชวงศ์ตองอู-นยองยานที่เหล่าขุนนางทั้งหลายมีส่วนช่วยเหลือเหล่าเจ้าชายที่มีสมควรเป็นรัชทายาทให้เป็นกษัตริย์ได้ไม่ยากเช่นรัชกาลพระเจ้าเซนาย (Sanei ค.ศ. 1698-1714) และพระเจ้าตะนินกานไว (Tanin-ganwei ค.ศ. 1714-1733) ตัวกษัตริย์เองจำต้องเคร่งครัดกับประเพณีและความเชื่อในราชสำนักเกินไปจนทำให้กษัตริย์พม่าในเวลาต่อมาจำต้องชิงพระองค์เองอยู่แต่ในราชสำนักพร้อมๆ กับพระบรมวงศานุวงศ์ภายใต้ระบบกินเมือง

การทำทลายอำนาจระหว่างขุนนางและกษัตริย์เองกลายเป็นสาเหตุหนึ่งที่น่าไปสู่การเสื่อมสลายของราชวงศ์นี้ในไม่ช้า พร้อมกันนั้นสถาบันสงฆ์เองกลับเพิ่มพูนอำนาจจากภคทรัพย์อันเป็นส่วนเกินในสังคมทั้งในรูปของการกัลปนาข้าคนทรัพย์สินและช่างฝีมือ ความขัดแย้งระหว่างราชสำนักและสถาบันสงฆ์เกิดขึ้นเสมอมาในตอนกลางและปลายราชวงศ์ การปฏิรูปคณะสงฆ์ถูกนำมาปฏิบัติภายใต้การชำระพระศาสนาเพื่อต่ออายุพระศาสนาตามพุทธทำนาย ขณะที่ไพร่ (Athi) กลับถูกถ่ายเทอื้อแย้งกันระหว่างกษัตริย์ในฐานะไพร่หลวง (Athi taings/Ahmudans) กับพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนางอำมาตย์และศาสนจักร พร้อมๆ กับปัญหาการสืบสันตติวงศ์การชิงความเป็นใหญ่ของผู้คนในราชสำนัก และการกบฏในประเทศราชเช่นที่ล้านนา เมืองเชียงใหม่และในหมู่เมื่อน้อยใหญ่รัฐฉานเช่นเมืองตองยี เมืองธิบอดตลอดทศวรรษที่ 1720-1730 นับแต่การสวรรคตของพระเจ้าตะลุน เป็นต้นมา⁵⁶

⁵⁵เนื้อหาที่กล่าวถึงปริณทลทางอำนาจครั้งราชวงศ์ตองอูครั้งแรก ดูเพิ่มเติมได้ใน Sunait Chutintaranond and Than Tun, "Cakravatin Ideology, Reason and Manifestation of Siamese and Burmese Kings in Traditional Warfare (1538-1834)" and "'Mandala," "Segmentary state" and Politics of Centralization in Medieval Ayudhya" in *On Both Sides of The Tenasserim Range: History of Siamese Burmese Relations* (Bangkok: Chulalongkorn University Press, 1995), pp. 33 - 66.

⁵⁶Victor B. Lieberman, *Burmese Administrative Cycles: Anarchy and Conquest c.1580-1760*, pp. 139-198.

จากนโยบายการรวมศูนย์อำนาจที่ศูนย์กลางกลับเป็นการเพิ่มพูนอำนาจสู่กลุ่มเสนาอำมาตย์ส่วนกลางในสภาหุลุดอ (Hlutdaw) ทั้งกำลังไพร่พลและทรัพยากร พระราชอำนาจของกษัตริย์ที่ส่งผ่านกลุ่มขุนนางอำมาตย์จากส่วนกลางสู่ภูมิภาคแทนที่กลุ่มอำนาจเดิมกลายเป็นช่องทางสร้างสมอำนาจใหม่ขึ้นมาท้าทายอำนาจกษัตริย์ทั้งกำลังพลจากการจัดระบบเลกไพร่และกำลังทรัพย์จากระบบการจัดเก็บภาษีในเวลาต่อมา จนมีอำนาจในการคัดเลือกพระโอรสพระองค์ใดพระองค์หนึ่งเพื่อสืบราชสมบัติ ดังกรณีของ พระเจ้าพเย (Pyei ค.ศ. 1661-72) ซึ่งพระองค์ตรัสท่ามกลางหมู่สงฆ์ขณะครองฐานะเป็นสังฆวาสาว่า “พระองค์มิเคยปรารถนาจะครองราชย์แม้แต่น้อย หากแต่เหล่าเสนาอำมาตย์และข้าราชการพลเรือนจะปฏิบัติหน้าที่ที่จะปฏิบัติได้” แม้กระทำการสำเร็จโทษพระเจ้านาราวาระ (Narawara ค.ศ. 1672-73) พระมหากษัตริย์ผู้มีสิทธิโดยชอบธรรมและเป็นพระโอรสของพระเจ้าพเย เพื่อให้พระโอรสพระองค์อื่นขึ้นครองราชย์แทนคือ พระเจ้ามินเรคยอदि (Minrekyawdin ค.ศ. 1673-1698) โดยมีกลุ่มเสนาอำมาตย์ในวังหลวงเป็นแกนนำ ทั้งสำเร็จโทษพระเจ้าเชษฐาธิราชอีก 2 พระองค์พร้อมครอบครัวและผู้ติดตามทั้งหมด หลังกระทำพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา

กระนั้นก็ดี พระเจ้ามินเรคยอदिตระหนักถึงอำนาจของเหล่าเสนาอำมาตย์ที่เพิ่มพูนขึ้นเหนือพระองค์ พระองค์จึงตัดสินพระทัยตั้งสภาควบคุมขุนนางขึ้น (The Byedaik Privy Council Chamber) แต่กลับเป็นเครื่องมือสำคัญของเหล่าเสนาอำมาตย์ส่วนกลางในการสอดส่องพฤติกรรมของเหล่าขุนนางในเขตภูมิภาคและประเทศราชแทน

นับแต่รัชกาลพระเจ้ามินเรคยอदि (Minrekyawdin ค.ศ. 1673-98) การสืบสันตติวงศ์ในรัชกาลต่อมาจึงตกอยู่ในการตัดสินใจของเหล่าเสนาอำมาตย์กลุ่มหนึ่งกลุ่มใดที่มีอำนาจและพร้อมจะสนับสนุนพระโอรสพระองค์ใดพระองค์หนึ่งเป็นองค์กษัตริย์ อาทิ พระเจ้า Sane ค.ศ. 1698-1714 ที่มี “ราชาฐรียะ” (Yazathuriya) เสนาบดีกรมนาและกรมคลัง เสนาบดีตำแหน่งกรมวังทวินทินมุจี (Thwinthinmugyi) พร้อมพระสงฆ์อีก 2 รูปคือ “ชิน ศรีมารามะ” (Shin Zinarama) และ “ชิน อะกะธัมมาละ” (Shin Aggathamala) เป็นต้น⁵⁷ เป็นกลุ่มที่ผลักดันให้พระองค์ครองราชย์สมบัติสืบต่อจากพระราชบิดาของผู้องค์เหนือพระโอรสองค์อื่นๆ รวมถึง พระเจ้ามหาธรรมราชาธิบดี ค.ศ. 1733-52 กษัตริย์ราชวงศ์ตองอู-นยองยานรัชกาลสุดท้าย ผู้ครองราชย์เพียง 18 ชั้นชาด้วยการสนับสนุนของเสนาบดีตำแหน่งกรมวังทวินทินมุจี ผู้เคยหนุนให้พระเจ้าสะเน่ ครองราชย์มาแล้ว

การขยายอำนาจของเสนาอำมาตย์ส่วนกลางที่สามารถมีอิทธิพลเหนือสถาบันกษัตริย์นั้น นอกเหนือจากอิทธิพลจากนโยบายการรวมศูนย์อำนาจที่ศูนย์กลางของพระเจ้าตะลุน แล้ว ยังพบว่า “ความสัมพันธ์ทางเครือญาติและระบบอุปถัมภ์” ซึ่งจะเห็นได้ชัดจากกรณีการรัฐประหารของ

⁵⁷Victor B. Lieberman, *Burmese Administrative Cycles: Anarchy and Conquest c.1580-1760*, pp. 193-207.

พระเจ้าพเย ในวันที่ 7 เดือนมิถุนายน ปี ค.ศ. 1661⁵⁸ พระองค์ได้รับความช่วยเหลือจากเหล่าเสนาอำมาตย์ที่เป็นญาติกับพระมารดาของพระองค์นั่นเองและตัวอย่างหนึ่งคือ เสนาบดีที่ชื่อ “เนเมียวธิหฐู” (Neimyothihathu) ผู้ดำรงตำแหน่งมหาเสนาบดีสภาหตุตตอและสภาควบคุมขุนนางชั้น (The Byedaik Privy Council Chamber) ในรัชกาลพระเจ้ามินเรคยอดิน ซึ่งรับราชการนับแต่ครั้งปลายรัชกาลพระเจ้าตะลุน เป็นต้นมาและมีส่วนช่วยเหลือ พระเจ้ามินเรคยอดิน ครองราชสมบัติแต่แรกเริ่ม อำนาจของเสนาบดีคนนี้เป็นที่กล่าวขวัญกันมากถึงอำนาจการตัดสินใจและชี้้นำการตัดสินใจในทุกๆ ประการของกษัตริย์จนถูกเรียกว่า “เป็นคำพูดของราชสำนัก” (The Mouth of the Court)⁵⁹ จนถึงรัชกาลพระเจ้าสะเน่ อำนาจของเขาถูกแทนที่ด้วย เสนาบดีตำแหน่งกรมวัง “ทวินดินมาจี” หลังจากที่ “เนเมียวธิหฐู” และเครือญาติของเขาทั้งหมดถูกประหารชีวิตในโทษฐานยกยอกไพร่หลวงและ สมคบกับพระเชษฐาของพระองค์หวังก่อกบฏ ในปี ค.ศ. 1698–1699

แม้กลุ่มขุนนางเดิมของ “เนเมียวธิหฐู” จะเสื่อมถอยอำนาจไปเปิดโอกาสให้กลุ่มใหม่โดยการนำโดย “ทวินดินมาจี” ซึ่งต่อมาได้ดำรงตำแหน่งมหาเสนาบดี ประธานสภาหตุตตอในรัชกาลพระเจ้าสะเน่เอง ได้หยั่งความสัมพันธ์กับกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนางด้วยกันโดยการแต่งงานถึง 3 รุ่นอายุคน ธิดาของเขาหลายคนเป็นสนมของพระเจ้าสะเน่ และโอรสของพระเจ้าสะเน่จนถึงรัชกาลพระเจ้ามหาธรรมราชาธิบดี ค.ศ. 1733-52 กษัตริย์ราชวงศ์ต้องอุ-นยองยานรัชกาลสุดท้าย

ประการที่สองคืออำนาจของรัฐส่วนกลางถูกกระจายอำนาจไปยังขุนนางระดับส่วนกลางและท้องถิ่นมากยิ่งขึ้นทุกขณะ ทั้งนี้สัมพันธ์กับการควบคุมกำลังคนและส่วยอากรในแต่ละพื้นที่ ที่ชนชั้นปกครองในช่วงราชวงศ์ต้องอุ-นยองยานเห็นความสำคัญและเร่งรัดให้เกิดการเรียกเก็บส่วยอากรรวมถึงการยกยอกจำนวนไพร่พลเข้ามาอยู่ในสังกัดเพื่อเรียกเก็บอากรให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ดังนั้นจึงเกิดกระบวนการของการกระจายอำนาจลงสู่ขุนนางยิ่งทำให้ขุนนางมีอำนาจที่อิสระ พร้อมๆ กับการโยกย้ายจำนวนไพร่ไปสังกัดในมูลนายและขุนนางมากยิ่งขึ้นส่งผลกระทบต่อการควบคุมกำลังพล

บริบททางสังคมอีกประการหนึ่งที่ช่วยให้เกิดการสั่งสมอำนาจของเหล่าเสนาอำมาตย์ส่วนกลาง คือ เหตุการณ์การรุกรานของทัพจีน-ยูนนาน ในปี ค.ศ. 1659 ตรงกับรัชกาลพระเจ้าพินดาเล ที่ทำให้จำนวนไพร่หลวงจำนวนมากครั้งสมัยพระเจ้าตะลุน ต้องถูกแบ่งย่อยให้กับเหล่าเสนาอำมาตย์ที่คุมกำลังพลออกรบในครั้งนั้น และถูกแบ่งสรรออกไปอีกครั้งพระเชษฐา 2 พระองค์ ที่ปกครองเมืองแปรและเมืองตองอู พยายามก่อกบฏ ทำให้เกิดการเข้มงวดสกัดไพร่ในสังกัดให้เป็นไพร่หลวงกันมากขึ้น โดยเฉพาะในเขตเกษตรกรรมที่สำคัญเช่น ที่ราบจ็อกเซ ที่ราบมุ ที่ราบฉินวิน การทำงานของหลวงมากกว่า 8 เดือน ทั้งต้องจ่ายภาษีเป็นเงินและผลผลิตทางการเกษตรหรือคน

⁵⁸ “Intercourse Between Burma and Siam as Recorded in Hmannan Yazawindawgyi,” Trans. U Aung Thien, *The Journal of the Siam Society*, Vol. VIII (1911):91

⁵⁹D.G.E. Hall, *Early English Intercourse with Burma 1597-1743*, p.173.

ติด (Hkunthei)⁶⁰ มากขึ้นทำให้เกิดปรากฏการณ์อย่างหนึ่งที่เรียกว่า "อชุกยาน" (Asukyan) หรือ การหนีเลกไฟร์ขึ้น ทั้งในลักษณะการขอเป็นไพร่ในสังกัดมุลนายและการขายตัวเป็นทาส หรือ กระทั่งการบวชเป็นเณรสงฆ์ จำนวนไพร่หลวงจึงลดน้อยลงตามลำดับ⁶¹

การปฏิรูปหรือการล้มล้างอำนาจเสนาอำมาตย์คือกระบวนการหนึ่งที่เป็นการดึงจำนวนไพร่ และทาสที่หลบหนีกลับเข้ามาสังกัดไพร่หลวงในแต่ละรัชกาล รวมถึงการสอบปริยัติธรรมพระสงฆ์ ซึ่งจะกระทำกันเป็นประจำทุกปี กำหนดวันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 7 เพื่อทดสอบความรู้สามเณร⁶²

กระนั้นก็ดี การยกยอกถ่ายเททั้งไพร่หลวง ไพร่สม และทาสที่กระทำกันบ่อยครั้ง นับแต่ปี ค.ศ. 1597-1752 ส่งผลกระทบให้พื้นที่การเกษตรซึ่งเป็นที่ดินหลวงหลายแห่งรกร้าง บางแห่งถูก โอนกรรมสิทธิ์เป็นของศาสนสถาน บางแห่งถูกยกยอกโดยมุลนายและขุนนางทั้งส่วนกลางและท้องถิ่น จนเมื่อเกิดสงครามรุกรานโดยทัพพม่าในปี 1735 - 1749 การระดมไพร่พลจึงล่าช้า จนทัพพม่าเคลื่อนพลเกือบประชิดพระนคร⁶³ รวมถึงกบฏเวฉาน (Gwe Shans) บริเวณมณฑลมันดาเยา (Madaya) ที่ปฏิเสธส่งทัพตีกระหนาบทัพพม่า กลับตั้งตนเป็นอิสระต่อกรุงอังวะ⁶⁴ และกรณีปัญหาในเชียงใหม่⁶⁵ อันสื่อให้เห็นถึงความเสื่อมในการควบคุมกำลังพลอย่างชัดเจนระหว่าง ศูนย์กลางและเขตการปกครองรอบนอกที่แม้จะมีการให้อิสระในการปกครอง และส่งทหารส่วนกลางเข้าไปประจำเพื่อสังเกตการณ์และควบคุมเขตการปกครองรอบนอกเหล่านั้น แม้กระทั่งส่ง ขุนนางส่วนกลางในตำแหน่งเมียวห่วนมาปกครองพร้อมผู้ช่วยอื่นๆ แต่ยังคงตำแหน่งเจ้าเมืองท้องถิ่นอยู่ โดยส่วนกลางจะเป็นผู้กำหนดไม่ว่าจะเป็นคนท้องถิ่น แต่ยอมรับอำนาจส่วนกลางที่อังวะ รับเครื่องยศพม่า หรือกระทั่งการแต่งตั้งคนต่างถิ่นมาปกครอง ด้วยอิสระในการปกครองค่อนข้างมาก ขณะที่ขุนนางจากส่วนกลางสับเปลี่ยนกันปกครองอยู่บ่อยครั้ง ทำให้เกิดการสั่งสมอำนาจของชนปกครองท้องถิ่นขึ้นมาในที่สุด ดังกรณีของกบฏมอญที่สั่งสมอำนาจมานับแต่ปี ค.ศ. 1740 กรณีของสมิงทอพุทธเทศและพระยาทะเลคราวในปี ค.ศ. 1752 และการตั้งตนเป็นอิสระหลังสงครามคราวเสียกรุงอังวะ เช่นที่กลุ่มของพระเจ้าอลอง-พญาเป็นต้น

⁶⁰จำนวนเงินที่ต้องจ่ายเป็นภาษีสำหรับไพร่ต่อปี สูงถึง 1 Pie 2 Annas. ซึ่งเทียบเท่าเงิน 4 รูปี หรือ 4 บาทต่อปีที่เดียว, G.E. Harvey, History of Burma, p.211.

⁶¹Ibid., pp. 211-215.

⁶²สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, เที้ยวเมืองพม่า (กรุงเทพฯ: มติชน, 2545), หน้า 528.

⁶³G.E.Harvey, History of Burma, pp. 208 - 210.

⁶⁴Ibid., p. 211.

⁶⁵"ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ผูกที่ 6," ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ จากต้นฉบับอักษรไทยยวน หน้า 84-85. และ สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2539), หน้า 250-351.

ประการที่สามคือความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจส่วนกลางกับอำนาจส่วนภูมิภาคและเขตประเทศราชในลักษณะของการพึ่งพานั้น สะท้อนให้เห็นในระบบการบริหารราชการแผ่นดินที่พยายามดึงอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง พร้อมกับลดบทบาทและความสำคัญของเจ้าผู้ปกครองเดิมให้ลดน้อยลง ซึ่งถือเป็นการผนวกเข้าสู่ระบบการบริหารส่วนกลางทุกขณะ แต่สำหรับหัวเมืองและมณฑลส่วนภูมิภาคแม้จะมีเมียวหนุ่นเข้าไปปกครองในแต่ละส่วนพร้อมกองทหารในดินแดนเหล่านั้น กลับมีอำนาจอิสระบริหารส่วนภูมิภาคและเขตประเทศราช ในขณะที่ขุนนางที่เวียนมาปกครองก็ไม่อาจมีอำนาจแท้จริงในการบริหารกลับต้องพึ่งพาผู้นำท้องถิ่นในการปกครอง รวมถึงการเรียกเก็บส่วยอากร กลับเป็นสิ่งกระตุ้นให้ผู้นำท้องถิ่นแข็งขันต่ออำนาจรัฐส่วนกลางและพยายามสร้างสมอำนาจหรือแม้กระทั่งการปฏิเสธรอำนาจของรัฐส่วนกลาง อาทิ การกบฏในเมืองมะตะมะและเชียงใหม่ในปี ค.ศ. 1660 โดยเฉพาะในล้านนาซึ่งเป็นเมืองประเทศราชที่สำคัญของพม่าเกิดกบฏขึ้นอย่างสม่ำเสมอนับแต่ปี ค.ศ. 1648 เป็นต้นมา และบ่อยครั้งขึ้นเรื่อยๆ นับแต่ปี ค.ศ. 1760 ซึ่งกบฏในล้านนาได้แก่กลุ่มพระภิกษุหรือ “ตมบุญ” ในเอกสารชั้นต้น ระบุถึงตมบุญนายง เมืองลำปาง, ตมบุญวัดชมภู เมืองลำปาง, ตมบุญวัดดวงดี เมืองเชียงใหม่เป็นต้น กลุ่มสามัญชนในลักษณะของกบฏกองโจร เช่นแกบ้านจอมเมืองเชียงใหม่, อ้ายลุน เมืองฝาง กลุ่มเจ้าผู้ปกครองเดิม เช่น กบฏพระเมืองไชย เมืองลำพูน, พระยาเม็งเมืองเชียงราย, พระยาแพร่กับเจ้าฟ้าก่องเมืองยอง, เทพสิงห์เมืองยวม, องค์คำ เมืองเชียงใหม่ เป็นต้น⁶⁶

ประการที่สี่คือนักประวัติศาสตร์กลุ่มหนึ่งที่มุ่งชี้สาเหตุแห่งความเสื่อมและการล่มสลายของราชวงศ์ตองอู-นยองยานในปี ค.ศ. 1752 คือ ดี จี อี ฮอลล์ และ จี อี ฮาร์วี ได้วิพากษ์นโยบายการย้ายเมืองหลวงของพระเจ้าตะลุนจากเมืองหงสาวดียังเมืองอังวะดังกล่าวว่า เป็นการตัดสินใจที่ผิดพลาด “...เมื่อคิดดูทางด้านเศรษฐกิจแล้ว เมืองสิริเยมควรจะเป็นเมืองหลวงได้ดีกว่าเมืองอังวะ และถ้าหากไปตั้งราชธานีที่เมืองสิริเยม รัฐบาลพม่าจะยังคงได้ติดต่อกับโลกภายนอกแต่ไม่มีกษัตริย์พม่าองค์ใดหลังพระเจ้าอนอคะเปตลุน ที่เล็งเห็นคุณค่าของการติดต่อกับประเทศอื่นที่อยู่ข้ามน้ำข้ามทะเล พม่าตอนบนเท่านั้นที่เป็นบ้านเกิดเมืองนอนที่แท้จริงของพม่า ดังนั้นพระมหากษัตริย์ราชวงศ์นี้จึงยอมรับประเพณีดั้งเดิม เลือกเมืองอังวะเป็นราชธานี แล้วแยกตัวเองอยู่โดดเดี่ยว ความแข็งกระด้างถือถือและความระแวงหวั่นเกรงชาวต่างประเทศนั้นเพิ่มพูนยิ่งขึ้น จนทำให้การค้าของชาวตะวันตกไม่อยู่ในระดับที่น่าพอใจ และแม้แต่สัมพันธไมตรีทางการทูตอย่างธรรมดาที่ไม่มีทางที่จะทำได้...”⁶⁷ “...เสมือนหนึ่งการหันหลังเข้าคลองและเป็นเหตุแห่งความเสื่อมและการล่มสลายของราชวงศ์ตองอู-นยองยานในเวลาต่อมา...”⁶⁸

⁶⁶สรสวดี อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา, หน้า 250-251.

⁶⁷ดีจีอี ฮอลล์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้, เล่ม 1, หน้า 461.

⁶⁸G. E. Harvey, History of Burma, pp. 248-49. D.G.E. Hall, Early English Intercourse with Burma 1597-1743, pp. 11 - 12.

ประการที่ห้าคือการเติบโตของเมืองท่าชายฝั่งทะเลอย่างรวดเร็วอันเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงสภาพการค้าพาณิชย์ในยุโรปนับแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึง ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในลักษณะการค้า ชนิดของสินค้าสำคัญที่ตลาดต้องการ การขยายตัวของชนชั้นกระฎุมพี⁶⁹ ในสังคมและเป็นแรงผลักดันให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่ต่อโครงสร้างสังคมและการเมืองที่ต้องการสินค้า รวมถึงช่วยอาการจากแต่ละพื้นที่ที่ตนมีอำนาจตลอดจนการขยายตัวการผลิตเพื่อการขาย ขณะที่ระบบการเมืองการปกครองไม่อาจปรับเปลี่ยนให้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเพราะทุกขณะนับแต่สิ้นรัชกาลพระเจ้าตะลุน เป็นต้นมา พระราชอำนาจของกษัตริย์ต้องเผชิญกับการท้าทายจากกลุ่มขุนนางและพระบรมวงศานุวงศ์ในสวนกลางและภูมิภาค ดังข้อเสนอแนะของ ศาสตราจารย์แอนโทนี รีด (Prof. Anthony Reid) ที่ว่า "การเติบโตทางการค้าพาณิชย์ทางทะเลก่อให้เกิดการสั่งสมอำนาจของผู้มีส่วนกลางและท้องถิ่นในเขตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันจักนำพาความเปลี่ยนแปลงต่อโครงสร้างการเมืองการปกครองในภูมิภาคนี้ นับแต่หลังคริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 ตลอดมา ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีเหตุจากการขยายอิทธิพลการค้าของชาวตะวันตกและการแข่งขันทำการค้าระหว่างพ่อค้าตะวันตกกันเอง บทบาทการค้าและพาณิชย์ของพ่อค้าจีนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การก้าวกระโดดของเทคโนโลยีทางการทหารและสรรพาวุธ และประการสุดท้าย การปฏิรูปโครงสร้างทางการเมืองการปกครองภายในแต่ละรัฐพื้นเมืองในภูมิภาคนี้ อันมีเหตุจากปัจจัยภายในสังคมเอง และการถูกรุกรานและสงครามระหว่างรัฐ ปัจจัยดังกล่าวก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการเมืองการปกครองและระบบการบริหารราชการแผ่นดิน ดังที่ปรากฏในเมืองอเจห์ (Aceh) และเมืองบันเติน (Banten) ซึ่งเกิดขึ้นในพม่าเช่นกัน"⁷⁰ ในยุคของพระเจ้าอนอคะ-เปตลุน ถึง พระเจ้าตะลุน

ด้วยเหตุทั้ง 5 ประการดังกล่าวพม่าที่บ่งชี้ถึงความเสื่อมและการล่มสลายของราชวงศ์ต้องอุญยองยานในปี ค.ศ. 1752 ที่เด่นชัดและเป็นรูปธรรมคือ "กบฏมณีปุระ" อันมีเหตุมาจากเหตุการณ์วุ่นวายในอินเดียชมพูทวีปอันเกิดจากการขยายแนวความคิดทางการเมืองแบบอิสลามและอาณาจักรโมกุลในอินเดียตอนใต้เองกลับผลักดันให้เกิดการปฏิรูปศาสนาพราหมณ์-ฮินดูครั้งใหญ่นับแต่ทศวรรษที่ 1720-1730 รัฐใหญ่น้อยในอินเดียตอนเหนือได้แปลงศาสนาจากพุทธศาสนา มหายานเป็นศาสนาพราหมณ์และสั่งสมอำนาจขึ้นรวดเร็ว มณีปุระคือรัฐหนึ่งที่เคยขึ้นตรงต่ออำนาจพม่าครั้งสมัยพระเจ้าบุเรงนองราชวงศ์ตองอูตอนต้นและกาหริบเนवासผู้ปกครองคนใหม่แห่งมณีปุระ

⁶⁹สายชล (วรรณรัตน์) สัตยานุรักษ์ได้ให้คำจำกัดความ คำว่า "กระฎุมพี" หมายถึงการที่มูลนายจำนวนหนึ่งได้เริ่มเปลี่ยนฐานทางเศรษฐกิจของตนจากที่เคยอาศัยการครอบครองที่ดินและการเกณฑ์แรงงานหรือส่วยจากไพร่เป็นหลักไปสู่การประกอบการค้ามากขึ้น อ้างจาก สายชล วรรณรัตน์, "พุทธศาสนากับแนวความคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. 2325-2352)," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2525), หน้า 21.

⁷⁰Anthony Reid, "Trade and State Power in 16th and 17th Century Southeast Asia," Proceeding, Seventh IAHA Conference (Bangkok, 1979), pp. 403 - 408.

ได้ประกาศสงครามกับกรุงอังวะ การต่อสู้ระหว่างกันในปี ค.ศ. 1723-1735 เป็นสิ่งสะท้อนอำนาจส่วนกลางและกษัตริย์แห่งอังวะเป็นอย่างมาก⁷¹ ประจวบเหมาะกับความแห้งแล้งและอุทกภัยซ้ำซ้อนและโรคระบาดในเขตพม่าตอนบนซึ่งเป็นแหล่งเกษตรกรรมสำคัญของพม่าระหว่างทศวรรษที่ 1730-1740 เกิดภาวะข้าวยากหามาแพง การเรียกเก็บภาษีต้นหมากจากรัฐต่างๆ ในที่ราบสูงฉานนำมาซึ่งการกบฏในทศวรรษที่ 1740⁷²

ในขณะที่ศูนย์กลางพยายามดึงอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางตลอดเวลา นับแต่ปี ค.ศ. 1638 โดยการย้ายเมืองหลวงไปยังเมืองอังวะในพม่าตอนบนด้วยเหตุผลข้างต้นและให้ขุนนางปกครองเมืองต่างๆ โดยเฉพาะพม่าทางตอนใต้ที่เน้นหนักในระเบียบกฎเกณฑ์และควบคุมอย่างเข้มงวด นโยบายดังกล่าวเกิดผลดีก็ต่อเมื่ออำนาจศูนย์กลางเข้มแข็ง แต่หลังการสวรรคตของพระเจ้าตะลูนในปี ค.ศ. 1648 อำนาจรัฐส่วนกลางก็ถูกสั่นคลอนเมื่ออำนาจรัฐศูนย์กลางอ่อนแอและมุ่งต้านทานศึกทางตอนเหนือจากมณีปุระตลอดปี 1723-1735 เปิดช่องทางการส่งมอบอำนาจแก่ขุนนางส่วนกลางและท้องถิ่นในเมืองต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหัวเมืองทางตอนใต้เช่นหัวเมืองพม่าทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เขตลุ่มน้ำฉินวิน เช่นเมืองมิกโซโป ดังจะกล่าวต่อไป และหัวเมืองมอญเช่นเมืองพะโคหงสาวดี พะสิม เมืองเมาะตะมะ เมืองทวายอันเป็นผลจากการเรียกเก็บส่วนอากรในอัตราสูงไม่พอใจและพร้อมจะก่อกบฏได้ทุกเมื่อ

ดังปรากฏ “กบฏมอญ” เหตุการณ์อันสะท้อนถึงการท้าทายอำนาจของรัฐภูมิภาคต่ออำนาจรัฐส่วนกลาง เริ่มต้นโดยการก่อกบฏของเมียวหุ่ (Myowun) ผู้เป็นขุนนางระดับสูงและมีอำนาจมากที่สุดในกลุ่มขุนนางชาวพม่าที่ชื่อ “ตะอ่อง” (Tha Aung) ผู้ปกครองมณฑลพะโคกบฏเมื่ออำนาจราชสำนักอังวะอ่อนแอทั้งปัญหาภายในและการถูกโจมตีโดยพวกมณีปุระพร้อมๆ กับอำนาจของพระเจ้ามหารธรรมราชาธิบดี (ค.ศ.1733-1752) กษัตริย์พระองค์ใหม่ที่พระราชอำนาจของพระองค์ไม่ครอบคลุมถึงขุนนางต่างเมือง แต่เมียวหุ่ที่สถาปนาตนเองเป็นกษัตริย์แห่งพะโคก็ถูกสมุนชาวมอญสังหารในที่สุด ราชสำนักอังวะจึงส่งพระปิตุลาของพระเจ้ามหารธรรมราชาธิบดีมาเป็นเมียวหุ่และปราบปรามกบฏที่เกิดขึ้นแต่สามารถปกครองได้เพียง 4 เดือนกับ 20 วัน ด้วยปัจจัยความอ่อนแอต่างๆ ข้างต้นและการจัดการปกครองที่หละหลวม มอญทางตอนใต้จึงก่อกบฏขึ้นอีกครั้งด้วยความช่วยเหลือของบุตรชายของ เมียวหุ่แห่งพุกามที่ชื่อ “ตะนินกานไว” (Taninganwe) ที่ถูกปราบลงเช่นกันและหนีไปอยู่ที่ดินแดนกะเหรี่ยงในปี ค.ศ. 1714 ได้ยึดเมืองสิริเยมและเมาะตะมะและตั้งอาณาจักรหงสาวดีขึ้นอีกครั้งและสถาปนาตนเป็นกษัตริย์หงสาวดีในระหว่างที่พม่ายึดเมืองสิริเยมอยู่นั้น มอญได้เผาโบสถ์ของพวกอาร์มีเนีย ฝรั่งเศส และโปรตุเกส และยังได้ทำลายโรงเก็บสินค้าของชาวต่างประเทศทุกชาติ เว้นแต่ของอังกฤษ เพราะมีทหารซีปอยกองเล็กๆ ซึ่งอังกฤษส่งมาจากเมืองมัทรามาช่วยป้องกันโรงเก็บสินค้าไว้ได้ เมื่อมอญได้ชัยชนะ

⁷¹Anthony Reid, "Trade and State Power in 16th and 17th Century Southeast Asia," pp. 209 - 210.

⁷²Ibid., pp. 210-211.

มอญได้รวบรวมกำลังกองทัพอันมีอาวุธซึ่งได้มาจากพ่อค้ายุโรปที่เมืองสิริเยมได้ยกทัพยึดเมืองอังวะได้ในเดือนเมษายน ค.ศ. 1752 และถอดกษัตริย์พม่าองค์สุดท้ายคือ พระเจ้ามหาธรรมราชาธิบดีของราชวงศ์ตองอูออกจากราชสมบัติ⁷³

จึงอาจกล่าวได้ว่า กบฏในพม่าตอนใต้ได้เริ่มขึ้นในปี ค.ศ. 1740 แต่จนกระทั่งปี ค.ศ. 1747 จึงลุกลามและกลายเป็นกบฏมอญที่เริ่มต้นจากข้าหลวงพม่าที่เมืองพะโคและสืบเนื่องต่อมา แม้ว่าขุนนางพะโคดังที่กล่าวถึงตอนต้นจะถูกประหารชีวิตไปแล้วและตั้งขุนนางพม่าที่เมืองสิริเยมมาเป็นแทนก็มีอำนาจกุมสถานการณ์ได้

กบฏที่เกิดขึ้นใน ค.ศ. 1740 มิใช่เป็นกบฏมอญที่ต่อต้านอำนาจของพม่าเท่านั้นแต่เป็นความพยายามของขุนนางพม่าส่วนภูมิภาคที่จะแข็งเมืองต่ออำนาจส่วนกลางที่เมืองอังวะ และปกครองพะโคอย่างกษัตริย์⁷⁴ และเหตุการณ์ลุกลามขึ้นจนเกิดกบฏครั้งที่สองที่มีคนพม่า ไทยใหญ่ กะเหรี่ยง มอญปนกันต่อต้านการปกครองอันเข้มงวดของข้าหลวงคนใหม่ที่มาอยู่ที่พะโค และยกเจ้าชายเชื้อสายพม่าที่ลี้ภัยขึ้นมาปกครองตน คือสมิงทอพุทธเกต และในปี ค.ศ. 1714 กบฏเกิดลุกลามขึ้นอีกเมื่อร่วมตัวกันต่อต้านชาวยุโรปที่มาทำการค้าขายและตั้งสถานีการค้าที่สิริเยมและอยู่ต่อเรือที่นี้ซึ่งประกอบด้วยบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ (East India Company/ EIC) ในปี ค.ศ. 1709 และบริษัทอินเดียตะวันออกของฝรั่งเศสในปี ค.ศ. 1729 ที่ต่างก็ได้รับการสนับสนุนและความเห็นชอบของพระเจ้ากรุงอังวะ

ปี ค.ศ. 1743 หลังกบฏได้ยึดเมืองสิริเยมได้เผาโบสถ์ สถานีการค้าและอยู่ต่อเรือที่มีอยู่ การยึดเรือที่จอดอยู่ในอ่าวเป็นจำนวนมากกลายเป็นกำลังสำคัญที่นำกองทัพไปประชิดถึงกำแพงเมืองอังวะในที่สุด บาดหลวงวิตโตนี ชาวอิตาลี ผู้มีบทบาทสำคัญในการช่วยกู้ให้หัวหน้ากบฏมอญในพะโคลุกฮือกลายเป็นกบฏต่อต้านพม่าถึงอังวะในที่สุด ในปี ค.ศ. 1750 บาดหลวงวิตโตนียังนำทูตมอญเดินเรือไปยังเมืองปอนดิเชอร์รีและเกลี้ยกล่อมหัวหน้ามอญให้ทำสัญญาไมตรีกับฝรั่งเศสซึ่งมอญจะได้รับความช่วยเหลือทางทหารจากฝรั่งเศสและมอญต้องยอมยกสิทธิในด้านการค้าขายให้เป็นเครื่องแลกเปลี่ยน ภายหลัง สมิงทอพุทธเกต ได้ขึ้นเป็นกษัตริย์มอญในปี ค.ศ. 1747 โดยการช่วยเหลือของไน คารานคูน (Nai Caran Khuin) ผู้มีศักดิ์เป็นพ่อตาผู้มีตำแหน่งเป็นบิณฑาแห่งเมืองดालา (Binya Dalla) คุณกรมช่างศึกคชสารในมณฑลพะโคด้วยเช่นกัน (ในเอกสารเรียกว่า พระยาทะเล) และนำทัพโจมตีจนถึงเมืองอังวะ ในปี ค.ศ. 1752 ภายหลังสมิงทอพุทธเกตถูกพระยาทะเลล่อลวงบอกข่าวข้างเผือกผู้ ณ ป่าแขวงเมืองตองอู และเห็นสมควรเกณฑ์พลโยธาไปตามข้างเพื่อแสดงบุญญาบารมี แต่เมื่อสมิงทอพุทธเกตออกไปตามข้างกลับไม่พบและกลับเข้าเมืองแต่พระยาทะเล กลับปิดประตูเมือง

⁷³ดีจีอี ฮอลล์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้, เล่ม 1, หน้า 472-474.

⁷⁴The Royal Orders of Burma, A.D. 1598-1885 (Part II) Trans. and ed. by Than Tun, (University, Kyoto : The Center for Southeast Asian Studies, Kyoto University, 1985), p.8.

สมิงทอพุทธเทศจึงเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารสมเด็จพระบรมโกศกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา แต่พระองค์ทรงกริ้วโกรธในครั้งที่สมิงทอพุทธเทศส่งราชสาส์นมาจะเป็นทองแผ่นเดียวกับพระองค์ แต่เห็นว่าเป็นคนดีมีวิชาจึงให้สมิงทอพุทธเทศเป็นอาจารย์สอนพระโอรสในราชสำนักจนเมื่อพระยาทะเลส่งราชสาส์นมาขอตัวไปประหารชีวิตเสีย ครั้นจะส่งไปเขาจะฆ่ามันเสียเปล่า ครั้นจะเอาไว้ในกรุงเล่า เขาก็จะนิหนทว่าคบหากคนชั่วไว้ พระเจ้าอยู่หัวก็เอาสมิงทอพุทธเทศไปปล่อยส่งเสียเมืองจีน นายสำเภาก็เอาสมิงทอพุทธเทศไปปล่อยเสียกลางทางข้างฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาและสมิงทอพุทธเทศไปหานางเทพวิลากรรยาซึ่งเป็นบุตรพระเจ้าเชียงใหม่ สมิงทอพุทธเทศให้ภรรยาฟังแล้วนางจึงไปกราบทูลพระเจ้าเชียงใหม่ผู้เป็นบิดาของกองทัพให้สมิงทอพุทธเทศกลับไปตีหงสาวดี พระเจ้าเชียงใหม่ก็ได้โปรดให้ตามค่านางเทพวิลาทูลขอครั้นสมิงทอพุทธเทศแจ้งดังนั้นก็ขัดใจจึงลักพานางเทพวิลาทูลกับผู้คนกำลังไปเป็นอันมาก ศักราช 1118 ปีชวด อัฐศก สมิงทอพุทธเทศไปถึงกลางทางพบมั่งลอง (พระเจ้าอลองพญา) ยกทัพลงไปรบเมืองหงสาวดี พระเจ้าอลองพญาจึงจับสมิงทอพุทธเทศได้ไปจำไว้เมืองอังวะ⁷⁵

ภายหลังจากการเสื่อมสลายของราชวงศ์ตองอู-นยองยานด้วยกองทัพมอญและการสวรรคตของพระเจ้ามหาธรรมราชาธิบดีในปี ค.ศ. 1752 ซึ่งถือเป็นการสิ้นสุดของราชวงศ์เช่นกัน ดังที่พระเจ้าอลองพญาตรัสไว้ในหมายรับสั่ง (Royal Order) ณ วันที่ 4 มีนาคม ค.ศ. 1755 ว่า "เหตุผลสำคัญอันนำมาซึ่งความเสื่อมและการล่มสลายของราชวงศ์ตองอู-นยองยาน คือ

1. ความอ่อนแอขององค์กษัตริย์
2. การฉ้อราษฎร์บังหลวงของเหล่าเสนาอำมาตย์ และ
3. การทรยศของพวกมอญ⁷⁶

ความสืบเนื่องของระบบการบริหารราชการแผ่นดินจากราชวงศ์ตองอู-นยองยานสู่ราชวงศ์คองบอง

ในตอนนี้จะกล่าวถึงความสืบเนื่องของระบบการบริหารราชการแผ่นดินราชวงศ์ตองอู-นยองยาน อันมีพัฒนาการสืบเนื่องมาถึงราชวงศ์คองบอง อันได้แก่คติแนวความคิดทางการเมืองการปกครองของพม่ายุคจารีต รูปแบบและโครงสร้างระบบราชการการบริหารราชการแผ่นดิน ทั้งส่วนกลาง และภูมิภาค เพื่อทำความเข้าใจถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่เป็นกุญแจสำคัญอันนำไปสู่การเรืองอำนาจของราชวงศ์คองบองในเวลารวดเร็วเพียง 6 ปีแรกของราชวงศ์ สัมฤทธิ์ผลในรัชกาลพระเจ้ามังระ หรือ พระเจ้าหงษยูจิน (Hsinphyushin ค.ศ. 1763-1776) ใน 19 ปีถัดมา จักเป็นรากฐานสืบเนื่องและพัฒนาต่อเนื่องในรัชกาลพระเจ้าปดุง และพระเจ้ามินดง ควบคู่กับพัฒนาการ

⁷⁵ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 82 เรื่อง พระราชพงศาวดารกรุงสยามจากต้นฉบับของ บริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2537), หน้า 324-327.

⁷⁶The Royal Orders of Burma, A.D. 1598-1885 Part Three, A.D. 1751-1781, Trans. and ed. Than Tun, p. xvi. หมายรับสั่งวันที่ 4 มกราคม ค.ศ. 1755.

ทางประวัติศาสตร์และบริบทเหตุการณ์ร่วมสมัยในกาลต่อมา เหตุเพราะราชวงศ์คองของสถาปนาขึ้นในปี ค.ศ. 1752 มีอาจสร้างความมั่นคงในทุกๆ ด้าน จนสถาปนาเป็นจักรวรรดิพม่าที่สาม (The Third Burmese Empire)⁷⁷ เหนือรัฐต่างๆ บนภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และภูมิภาคข้างเคียง ระหว่างกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18-19 ดังที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์พม่า หากปราศจากรากฐานในระบบการบริหารราชการของบ้านเมืองหรือรัฐที่พัฒนามาก่อนหน้า โดยเฉพาะประวัติศาสตร์พม่ายุคทองอุ-นยองยาน (The Restored Toungoo Dynasty, ค.ศ. 1486-1752)

บทนี้จึงมุ่งอธิบายถึง “ความสืบเนื่องทางประวัติศาสตร์พม่าในยุคคองของตอนต้นโดยมุ่งเน้นในระบบการบริหารราชการเป็นสำคัญ”

1. คติ แนวความคิดทางการเมืองการปกครองของพม่ายุคจารีต

คติ แนวความคิดและปรัชญาทางการเมืองการปกครองของพม่ายุคจารีตที่สำคัญนั้นมีรากฐานจากวัฒนธรรม 3 กระแสหลัก คือ พุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ และการนับถือผี ซึ่งทั้งหมดล้วนแล้วแต่มีอิทธิพลต่อโครงสร้างและสถาบันทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของพม่ายุคจารีตทั้งสิ้น รวมถึงระบบการบริหารราชการแผ่นดินด้วยเช่นกัน

หากแต่พม่าเป็นสังคมที่มีความหลากหลายเป็นเบื้องต้น ดังนั้นแนวความคิดและปรัชญาทางการเมืองการปกครองจึงมิได้เน้นเฉพาะกระแสความคิดใดความคิดหนึ่งเป็นหลัก แม้กระทั่งลอกเลียนสังคมต้นแบบทางวัฒนธรรมนั้นทั้งหมด จึงอาจกล่าวได้ว่าแนวความคิดทั้งหลายดังกล่าวผสมคละกันและมีลักษณะเฉพาะของสังคมพม่ายุคจารีต ในบทนี้จึงขอยกแนวความคิดและปรัชญาทางการเมืองการปกครองพุทธศาสนาที่โดดเด่นและส่งอิทธิพลสืบเนื่องมาสู่ระบบการบริหารราชการแผ่นดิน

⁷⁷จักรวรรดิพม่าที่หนึ่ง (The First Burmese Empire) คือ ราชวงศ์พุกาม นับแต่รัชกาลพระเจ้าอนิรุท ถึงรัชกาลพระเจ้านรปติสิทโธ ค.ศ. 1044-1287, จักรวรรดิพม่าที่สอง (The Second Burmese Empire) คือ ราชวงศ์ตองอู นับแต่รัชกาลพระเจ้าตะเบงชเวตี้ ถึง รัชกาลพระเจ้ามหาธรรมราชาธิบดี ค.ศ. 1531-1752 และ จักรวรรดิพม่าที่สาม (The Third Burmese Empire) คือ ราชวงศ์พระเจ้าอลองพญา ถึงพระเจ้าสิปอ ค.ศ. 1752-1885, แนวความคิดเรื่องจักรวรรดิพม่าทั้งสามสมัยถูกเสนอครั้งแรกในงานของหม่อง ทิน อ่อง (Maung Htin Aung) นักประวัติศาสตร์พม่าชาตินิยมเรื่อง ประวัติศาสตร์พม่า (A History of Burma) ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1967 โดยสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย (Columbia University Press) เมืองนิวยอร์ก (New York) และถูกแปลโดยคุณเพ็ชรี สุมิตรและตีพิมพ์โดยโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์แห่งประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2519 ต่อมา ไพโรจน์ โพธิ์ไทร ได้รับความคิดดังกล่าว, ใน หม่อง ทิน อ่อง, ประวัติศาสตร์พม่า (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2519) และ ไพโรจน์ โพธิ์ไทร, ภูมิหลังของพม่า (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2521)

ในระบบโลกภูมิและระบบจักรวาลของพม่าอันมีวัฏจักรแต่ละรอบหรือ “กัป” และในแต่ละกัปก็มีเวลาที่แตกต่างกันไป มีจุดกำเนิดและจุดสิ้นสุดอันสัมพันธ์กับฐานะขององค์พระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุข คือสัญลักษณ์แห่งอำนาจโดยชอบธรรมสูงสุด ไม่ว่าจะถือพระองค์เป็นเนือนาบุญหน่อพุทธานุการ พระโพธิสัตว์ องค์จักรพรรดิ องค์อวตาร หรือองค์อมรินทร์ รวมในพระองค์ผู้เดียวกันก็ตาม แต่ต้องมีเพียงบุคคลเดียวเท่านั้น (Mahasammata) ในช่วงเวลาหนึ่งที่ถูกเลือกสรรจากคนทั้งหมด (Maha Thammada) และต้องมีจริยวัตรเสมือนเอกมหารุชเช่นกัน (The Great Man) ดังจะเห็นได้จากกฎมณเฑียรบาลและพระราชกรณียกิจต่างๆ อันพึงปฏิบัติทุกๆ กาลกิริยา⁷⁸

มหาธรรมะ (Maha Thammada) หรือ ปฐมบรมกษัตริย์ในกัปกัปนี้คือ โพธิสัตว์ (Bodisatta) เป็นผู้ให้กำเนิดและสรรสร้างกฎระเบียบทางการเมืองการปกครองและกฎหมายมนุธรรมศาสตร์ (Manu Dhammasattha) ครอบคลุมเหนืออาณาประชาราษฎร์ บ้านเมือง แคว้นแคว้น รวมถึงข้าราชการทุกระดับชั้น อันประกอบด้วยองค์เจ็ด กล่าวคือ พระเจ้าแผ่นดินที่ทำการปกครอง 1 เสนาบดีอำมาตย์ 1 หัวเมือง 1 ค่ายคูหอรบ 1 พระคลังมหาสมบัติและฉางหลวงที่บริบูรณ์ด้วยทรัพย์ศฤงคารและธัญพืช 1 นักรบขุนทหาร 1 และมวลหมู่พระราชผู้ทรงเป็นพันธมิตรที่พร้อมให้การช่วยเหลือซึ่งกันและกันในยามคับขัน 1 อันใดแล้วแลเรียกว่ารัฐ (อันใดที่ประกอบไปด้วยองค์ 7 นี้ ในภาษาพม่าเรียกว่า นายงัน (Nainggan) และใน ภาษาบาลีว่า ราชชะ (Rajja) ถ้ารัฐใดขาดองค์ประกอบอันหนึ่งอันใด รัฐนั้นก็ขาดความมั่นคง ประดุจดั่งชายผู้ไร้มือไร้เท้า⁷⁹ ดังนั้นพระมหากษัตริย์ในคติ แนวความคิดทางการเมืองการปกครองของพม่ายุคจารีตนั้นจึงถูกกำหนดครั้งเมื่อกระทำพิธีราชาภิเษกด้วยการประกาศหน้าที่ 10 ประการขององค์ธรรมราชาคือ ความกรุณา ศีลธรรม ความเสียสละ ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ความเมตตา เข้มงวดกวดขัน ความใฝ่รู้ ความสงบสุข ความอดทน และความสามัคคี ขณะเดียวกันหน้าที่ของราชบริหารอันพึงปฏิบัติต่อองค์มหากษัตริย์ คือ ถวายอากร 1 ใน 10 ที่ผลิตได้ ถวายชีวิตได้เบื่องยุคลบาท บำรุงท้องพระคลังมิให้ขาดราชทรัพย์และเทิดทูนพระองค์เป็นเหนือเกล้าเจ้าชีวิต ดังองค์ 7 ประการข้าง

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁷⁸ในภาคผนวกที่ 4 ด้วยเรื่อง “กฎมณเฑียรบาลพม่า” ให้คำอธิบายได้อย่างดีถึงพระราชกรณียกิจหน้าที่ ความรับผิดชอบที่พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์รวมถึงผู้ใกล้ชิดทั้งหมดควรปฏิบัติต่อพระองค์ตนเอง รวมถึงผู้อื่นควรปฏิบัติเช่นไรด้วย, สมเด็จพระยาตราชานุภาพ, เทียวเมืองพม่า (กรุงเทพฯ: มติชน, 2545), หน้า 515-546. อ่านเพิ่มเติมใน Vincenzo Sangermano, Father, The Burmese Empire A Hundred Years Ago (Bangkok: White Orchid Press, 1995), p. 1-41.

⁷⁹Maung Htin, U, Myanmar Nainganyei thamaing (Political History of Burma) (Rangoon, Sapay Beikman, 1973), pp. 168 - 9. อ้างถึงใน นิธิเมียนต์, พม่ากับการต่อต้านจักรวรรดินิยมอังกฤษ ค.ศ. 1885-1895, แปลโดย ฉลอง สุนทรวาณิชย์ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2543), หน้า 54.

ต้นด้วยศรัทธา⁸⁰ พระมหากษัตริย์จึงเปรียบเสมือนสถาบันแห่งบรรทัดฐานและความถูกต้องของสังคมทั้งหมดอันมีพระราชกรณียกิจที่ต้องปฏิบัติตามคติ

กระนั้นก็ตามพระมหากษัตริย์ไม่ได้ทรงเป็นแต่เพียงผู้รักษาความเป็นระเบียบภายในสังคมเท่านั้น แต่ยังทรงเป็นองค์ศาสนูปถัมภก โดยสมบูรณ์แนวความคิดดังกล่าวจึงปรากฏสร้อยพระนามในพระปรมาภิไธยว่า “มินตะยาจี” (Mintayagyi) อันมีความหมายว่า กษัตริย์ผู้มีสถานะอันสูงสุด และ “ธรรมราชา” (Dhammaraja) อันมีความหมายว่า กษัตริย์ผู้เปี่ยมด้วยธรรม เช่นพระนามพระเจ้ามินดงว่า “ศิริบวรวิชรนันทนสัณทิต มหาธัมมราชาธิราชา” พระนามพระเจ้าธิบอว่า “ศิริบวรวิชรนันทยสดีลธิบัตินทิต มหาธัมมราชาธิราชา⁸¹ เป็นต้น

คติและแนวความคิดทางการเมืองการปกครองอีกประการหนึ่งอันมีโครงสร้างทางความคิดของ มหาธรรมะ เป็นต้นแบบโดยชอบด้วยจักรวาทิน (Cakkravatti) หรือ พระเจ้าจักรพรรดิ (King of Kings) เฉกเช่นองค์พระเจ้าอโศกมหาราชผู้เป็นองค์อุปถัมภกพระศาสนาให้ดำรงครบ 5,000 ปี ในคัมภีร์ หรือตำนานพระเจ้าอโศก (The Legend of Asoka /Asokavadana) พระเจ้าอโศกทรงระบุว่า เป็น Catubhage-Cakkravatti ซึ่งหมายถึงราชาผู้ปกครองเพียงหนึ่งใน 4 ทวีปใหญ่และในบางที่ของคัมภีร์เดียวกันยังทรงจนามพระนามว่า “พลจักรวาทิน” (Bala Cakkravatti) หรืออีกนัยหนึ่ง คือ พระเจ้าจักรพรรดิผู้ใช้กำลังเป็นที่ตั้งในการขยายพระราชอาณาเขต⁸² ความคิดดังกล่าวกลายเป็นแม่แบบและตกทอดความคิดดังกล่าวในพระราชกรณียกิจอันจำต้องปฏิบัติในฐานะพระเจ้าจักรพรรดิผู้ชอบด้วยธรรม ดังปรากฏในพระราชสาส์นของพระเจ้าอลองพญาครั้งยาตราทัพทำสงครามกับอยุธยาในปี ค.ศ. 1759-60 ถึงเหล่าเสนาบดีอยุธยาที่ขานพระนามของพระองค์ว่า “ด้วยพระเจ้าอลองมวงตราธิบดีของเราได้ทรงเสด็จยกทัพมานี้ เพราะศาสนาที่กรุงศรีอยุธยา

⁸⁰Trevor Ling, *The Buddha: Buddhist Civilization in India and Ceylon* (London: 1973), pp. 144 - 5. คล้ายกับหลักทศพิธราชธรรมของไทยอันเป็นพระจริยวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติเป็นหลักธรรมประจำพระองค์ หรือคุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง มี 10 ประการคือ ทาน ศีล บริจาค อาชวะ มัทวะ ตบะ อักโกระ อวิหิงสา ชันติ อวิโรธนะ เป็นต้น, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, 2539), หน้า 372.

⁸¹สมเด็จพระยา ดำรงราชานุภาพ, *เที่ยวเมืองพม่า*, หน้า 52. อุหม่องทิน กล่าวถึงพระนามเต็มของพระเจ้ามินดงมีว่า ศิริบวรวิชรนันทยสัณทิตมหาธรรมราชาธิราชา (Sripavaravijayanantayasapandita Mahadhammarajadhiraja) ส่วนพระเจ้าธิบอคือ ศิริบวรทุดิยโลกธิบัตินทิตมหาธัมมราชาธิราชา คือ (Sripavaradhityalokadhipatipandita Mahadhammarajadhiraja) ในขณะที่พระนามที่เรียกขานโดยทั่วไปนั้น ก็อ้างอิงไปถึงการเป็นองค์ศาสนูปถัมภกด้วยเช่นกัน พระนามหนึ่งของพระเจ้ามินดง มีความหมายว่า “ผู้ทรงอุปถัมภ์การสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 5” และของพระเจ้าธิบอ คือ “ผู้ทรงสร้างพระมหาเจดีย์มรองยาดานะ” ดูรายละเอียดใน U Maung Htin, *Myanma Naingganyei thamaing* (Political History of Burma), p.192. อ้างถึงใน นิธิเมียนต์, พม่ากับการต่อต้านจักรวรรดินิยมอังกฤษ ค.ศ. 1885-1895, หน้า 54.

⁸²สุนทร ชุตินทรานนท์, “จักรพรรดิราช: ความคิดทางการเมืองเบื้องหลังสงครามไทยพม่า (พ.ศ. 2081-2397)”, ใน พม่ารบไทย: ว่าด้วยการสงครามระหว่างไทยกับพม่า (กรุงเทพฯ: มติชน, 2542), หน้า 108.

เศร้ามองอยู่ จึงเสด็จยกทัพมาโปรดสัตว์ให้สาสนารุ่งเรืองสุกใสตามอย่างตามธรรมเนียมหน่อพุทธางกูร⁸³ เป็นต้น และพระอลองพญาได้กล่าวสรุปถึงเหตุแห่งความเสื่อมและการล่มสลายของราชวงศ์ตองอู-นยองยานนั้น ด้วยเหตุที่องค์กษัตริย์และข้าราชการบริหารมิได้ตั้งอยู่ในธรรมและแสวงหาประโยชน์ใส่ตนและพวกพ้อง⁸⁴ ราชวงศ์จึงล่มสลายดังปรากฏ

2. รูปแบบและโครงสร้างระบบระบบการบริหารราชการแผ่นดินส่วนกลาง สมัยตองอู-นยองยาน

กระนั้นก็ดี พระราชอำนาจของเหนือหัวที่มากล้นมีอาจครอบคลุมทุกปริมณฑลทางอำนาจชีวิต ทรัพย์สินและผู้คนเพียงลำพังทั้งหมด หากต้องส่งผ่านพระราชอำนาจยังเหล่าเสนาอำมาตย์ในสภา

โครงสร้างการบริหารราชการแผ่นดินของพม่ายุคจารีตมีลักษณะการปกครองลำดับชั้นจากสูงสุดไปตามลำดับ พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ถูกส่งผ่านขุนนางอำมาตย์ในส่วนกลาง ไปยังส่วนภูมิภาคและปริมณฑลอื่นๆ

สภาขุนนางพม่ายุคจารีตประกอบด้วยสองสภาที่สำคัญคือ

1. สภาหลุดตอ (Hluttaw Councils) เป็นสภาขุนนาง รับผิดชอบบริหารราชการแผ่นดิน
2. สภาเซตาทู่น (Zedawun Councils) หรือ สภาอะทิวินทูน (Atwinwuns Councils) หรือสภาขุนนางในราชสำนัก รับผิดชอบดูแลราชกิจในราชสำนักส่วนพระองค์ทั้งหมด (Byetaik) มักถูกเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า สภาตะวันตก (The Western Chamber) เหนือเช่นเดียวกับสภาหลุดตอที่ถูกเรียกว่า สภาตะวันออก (The Eastern Chamber)

แม้ว่าสภาหลุดตอ ถูกตั้งขึ้นนับแต่ครั้งรัชกาลพระเจ้าติโลมินโล (Htilominlo ค.ศ. 1210-34) แห่งราชวงศ์พุกาม เริ่มแรกทรงแต่งตั้งพระเชษฐาทั้ง 4 พระองค์ดำรงตำแหน่งสูงสุดเหนือเหล่าขุนนางทั้งหลายในแต่ละส่วนความรับผิดชอบ สมัยดังกล่าวเรียกว่า “พยันจี” (Pyan gyi)⁸⁵ กระทั่งเมื่อปี ค.ศ. 1254 ในรัชกาลพระเจ้านราธิปติ (Narathihapate) สภาหลุดตอจึงเริ่มมีตำแหน่งมหาเสนาบดีดำรงตำแหน่งสูงสุดแทนเหล่าพระบรมวงศานุวงศ์ โดยมีขุนนางที่ชื่อ “ราชาธิยัน” (Yazathingyan) ซึ่งโดยศักดิ์เป็นตาของพระองค์ ช่วยพระเจ้านราธิปติขึ้นครองราชย์และดำรงตำแหน่งเป็นมหาเสนาบดีในสภาหลุดตอ

⁸³มหาราชวงศ์พงษาวดารพม่า ฉบับนายต่อแปล, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2545), หน้า 206.

⁸⁴The Royal Orders of Burma, A.D. 1598-1885 Part Three, A.D. 1751-1781, Trans. and ed. by Than Tun, p. xvi.

⁸⁵U Tin, The Royal Administration of Burma, trans. Euan Bagshawe (Bangkok: Ava House Press, 2001), p. 370.

สภาหลุดตอประกอบด้วยขุนนางชั้นผู้ใหญ่นอกตำแหน่ง “หฺวุ่นจี” (Wungyi) 4 คน ซึ่งจะทำหน้าที่รับผิดชอบการบริหารราชการแผ่นดินทั้งหมด รวมถึงเป็นที่ปรึกษาและสนองพระราชดำรัสขององค์เหนือหัว

ลำดับที่สองคือตำแหน่ง “มยินซูจี หฺวุ่น” (Myinsugyi Wun) ซึ่งเป็นขุนนางกรมทหารม้า ยานเกราะ ปืนใหญ่ ช้างและทหารราบ ฝีมือทั้งหมด

ลำดับที่สามคือตำแหน่ง “อะธิ หฺวุ่น” (Athi Wun) ขุนนางผู้ควบคุมกำลังไพร่พลทั้งไพร่หลวง และไพร่สม ข้าทาสในสังกัดทั้งหมด

ตำแหน่งที่สี่คือ “หฺวุ่นต็อก” (Wundauk) มี 4 คน จะเป็นราชเลขาคอยรับคำสั่ง ของหฺวุ่นจี ทั้ง 4 คนส่งต่อไปยังตำแหน่งอื่นๆ

ตำแหน่งที่ห้าคือ “นาคามตอ” (Nahkandaw) มี 4 คนคอยรับคำสั่งจากพระมหากษัตริย์ โดยตรงต่อสภาหลุดตอ

ตำแหน่งที่หกคือ “ชಾಯาดอจี” (Sayedawgyi) มี 8 คนเป็นผู้ช่วยของหฺวุ่นต็อกและคอยพิจารณาเรื่องปลีกย่อยเพื่อเสนอแก่สภา

ตำแหน่งที่เจ็ด “อะเมงดอเย” (Ameindawye) มี 4 คนหน้าที่เป็นราชเลขานุการของพระมหากษัตริย์โดยตรงและจัดบันทึกหมายรับสั่งทั้งหมด

ตำแหน่งที่แปดคือ “ทาดอกัน” (Thandawgan) มี 4 คน เป็นผู้ประกาศหัวเรื่องที่จะประชุมและสรุปการประชุมรวมถึงราชบรรณาการที่ได้รับ

ตำแหน่งที่เก้าคือ “อะทงชಾಯ” (Athonsaye) มี 4 คน มีตำแหน่งเป็นแม่กองควบคุมการก่อสร้าง บูรณะซ่อมแซมตามรับสั่ง

ตำแหน่งที่สิบคือ “อเวย็อก” (Aweyauk) มี 4 คน เป็นสมุหราชพิธีที่ต้องอ่านสาส์นหมายตราจาก “สอพวา” (Sawbwa) หรือเจ้าผู้ปกครองเขตรัฐฐานและล้านนาต่อสภา

ตำแหน่งที่สิบเอ็ดคือ “อะมะเย” (Ahmaye) มี 4 คน มีหน้าที่รับและเขียนราชสาส์นตอบกลับ Sawbwas จากรัฐฐานและล้านนา

ตำแหน่งที่สิบสองคือ “มยินชಾಯจี” (Myinsayegyi) มี 2 คน หน้าที่เป็นผู้ช่วยของ “มยินซูจีหฺวุ่น”

ตำแหน่งที่สิบสามคือ “อะติชಾಯจี” (Athisayegyi) มี 2 คน หน้าที่เป็นผู้ช่วยของ “อะติหฺวุ่น” (Athi Wun)

ตำแหน่งที่สิบสี่คือ “มยเดียงชಾಯ” (Myedaingsaye) มี 4 คน ที่ต้องคอยตรวจตราจำนวนเสนาอำมาตย์และขุนนางที่เข้าประชุม

ตำแหน่งที่สิบห้าคือ “เล็ตเซาญู เต็กโซ” (Letsaungyu Taikso) มี 1 คนที่คอยทำรายชื่อบรรณาการต่างๆ ที่ถวายต่อพระมหากษัตริย์แต่ละครั้ง

ตำแหน่งที่สิบหกคือ “ริชಾಯ”(Thissaya)มี 2 คนมีหน้าที่กระทำพระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา

ตำแหน่งที่สืบเจ็ดคือ "ตาเส็กชยา" (Taseiksaye) มี 2 คนที่ต้องรับผิดชอบพระราชัญญกรของพระมหากษัตริย์

ตำแหน่งที่สืบแปดคือ "กาโหมยาว เตทโซ" (Kathonmyaung Taikso) มี 1 คน ที่ต้องคอยถวายและรับหมายรับสั่งจากพระมหากษัตริย์

ตำแหน่งที่สืบเก้าคือเนยาชา "ทเวทตอกจี" (Neyacha Thwethaukyi) มี 1 คนมีหน้าที่เฝ้าประตูของสภาหลุดตอคอยนำขุนนางเข้านั่งประจำที่นั่งให้เรียบร้อย

นอกจากนี้ยังมีตำแหน่งที่สำคัญอื่นๆ เช่น "ชเวเตท หุ่น" (Shwetaik Wun) หรือเสนาบดีกรมคลังที่คอยกำหนดจำนวนภาษีอากรที่ได้รับ และจัดบันทึกในชิตั้งแล้วจึงมอบให้แก่ "บเยเด็ก" (Byetaik) แจกจ่ายแก่พระบรมวงศานุวงศ์ที่อยู่ในระบบกินเมือง ต่อไป

ตำแหน่ง "มยินซูจี หุ่น" (Myinsugyi Wun) ผู้ควบคุมดูแลไพร่พลรวมถึงที่ดินอันเป็นทรัพย์สินของไพร่พลเหล่านั้น

ตำแหน่ง จีหุ่น (Kyiwun) ผู้ดูแลฉางหลวงที่เก็บจากอากรในอัตรา 1 ต่อ 10 ของผลิตผลทั้งหมดเป็นต้น

และที่ขาดเสียมิได้คือตำแหน่ง "มหาอุปราช" (Yuwaraja) ที่จะต้องเข้าประชุมสภาหลุดตอคทุกครั้ง ในเวลาเช้าตรู่ (Nyilahkan) และหลังเที่ยงวัน (Boshuhkan)

มหาอุปราชสามารถนั่งบนเบาะรองนั่ง ประกอบเครื่องยศและประทับอยู่ด้านขวามือขององค์กษัตริย์ ขณะที่เหล่าขุนนางทั้งหลาย นั่งตามลำดับศักดิ์สูงต่ำบนพื้น ไม่มีเบาะนั่ง เสื้อและห้ามเคี้ยวหมาก ห้ามสูบบุหรี่ ห้ามพูดจา เว้นแต่ได้รับอนุญาต แต่งกายตามราชประเพณีและสวมลอมพอกสีขาว สวมเสื้อคลุมปล่อยชายตามยศตำแหน่ง⁸⁶

สาระในการประชุมสภาประกอบด้วยเรื่องอันสัมพันธ์กับพระราชกรณียกิจ สงคราม ความเมืองในพระราชอาณาจักร การเก็บส่วยอากร การชดเชยระบบชลประทาน และงานทางศาสนา ฯลฯ

สำหรับการประชุมสภาเซดาหุ่น (Zedawun Councils) หรือ "สภาอะติวินหุ่น" (Atwinwuns Councils) หรือสภาขุนนางในราชสำนัก รับผิดชอบดูแลราชกิจในราชสำนักส่วนพระองค์ซึ่งจะกระทำกัน ณ พระราชตำหนักเหนือ จะประกอบด้วยบเยเด็กอันหมายถึงมหาดบดินดี และราชบดินดี ซึ่งจะควบคุมดูแลการบริหารการเงินในท้องพระคลังและกองทัพร่วมกับขุนนาง ตำแหน่ง "อะติวินหุ่น" ทั้งหมดจะแต่งกายสีเขียว สามารถเข้าประชุมสภาหลุดตอคได้ ในเวลา 7 นาฬิกาของทุกเช้า "อะติวินหุ่น" ต้องพร้อมเพรียงกันในสภา ในเวลาบ่าย 3 ทั้ง "อะติวินหุ่น" และขุนนางที่ดูแลในเรื่องทหารและกองทัพ "อะติวินหุ่น" มีผู้ช่วยที่ดำรงตำแหน่ง "บเยเด็กทั้นซิน" (Byetaik Thansins) และมี "อะคุนหุ่น" (Ahkunwuns) 4 คนที่เป็นผู้ช่วยในการจัดเก็บภาษีอากรใน 4 ทิศรอบพระนคร ได้แก่ "มยอกตาทยีน" (Myauktapyin) ผู้จัดเก็บภาษีอากรในทิศเหนือ

⁸⁶J. George Scott, *Gazetteer of Upper Burma and Shan States, Part I Volume II*, (Rangoon: The Superintendent, Government Printing, 1900), pp. 472-475.

“ตองตอพยีน” (Taungtapyin) ผู้จัดเก็บภาษีอากรในทิศใต้ “อะเซ็ทตอพยีน” (Ashetapyin) ผู้จัดเก็บภาษีอากรในทิศตะวันออก และ “อะน็อกตอพยีน” (Anauktapyin) ผู้จัดเก็บภาษีอากรในทิศตะวันตก เป็นต้น

นอกจากสภาหลุตตอ (Hluttaw Councils) เป็นสภาขุนนาง รับผิดชอบบริหารราชการแผ่นดิน และสภาเซตาหฺวุ่น (Zedawun Councils) หรือ สภาอะทวินหฺวุ่น (Atwinwuns Councils) หรือ สภาขุนนางในราชสำนัก รับผิดชอบดูแลราชกิจในราชสำนักส่วนพระองค์ทั้งหมด (Byetaik) ซึ่งเป็นสภาที่สำคัญในการบริหารราชการแผ่นดินแล้ว ยังมี อีก 3 สภาเล็กๆ ที่มีความสำคัญไม่น้อยด้วยเช่นกันคือ สภาชีเยน (Sheyon) หรือ “ซาياهو่นย่น” (Yazawutyon) หรือสภาตำรวจ ประกอบด้วยเมียวหฺวุ่น 2 คนที่ดำรงตำแหน่งกรมวังและดูแลความเป็นไปในพระราชสำนัก “ตองมฺ” (Taunghmu) 4 คน ที่เป็นผู้ช่วยของ เมียวหฺวุ่นทั้ง 2, ปลัดกรมวัง “เมียวซาเย” (Myosaye) 4 คน และ เทศมนตรีกรมวัง “ชเวปยีโซ” (Shwepyiso) 1 คน และพัสดิอีก 4 คนคือ “ตองซาชี” (Taungsachi), “สภาตะยายน “ (Tayayon) หรือ “ทารามายน” (Taramayon) คือสภายุติธรรม ประกอบด้วยประธานสภา 2 คนคือ “ทารามะ ทุจี” (Tarama Thugyi) ผู้พิพากษา 4 คนคือ “ทารามะคาม ทารราชาเย” (Taramahkan, Tayasaye) และเสมียน 4 คน และ ทนายราชสำนักอีก 4 คนคือ “อะเมงดอเยา” (Ameindawya) เป็นต้น

สภาสุดท้ายคือ “สภาอะนอกย่น” (Anaukyon) หรือ สภาสตรีในราชสำนัก ประกอบด้วย “อะนอกหฺวุ่น” (Anaukwun) ผู้เป็นประธานสภา 4 คน “อะนอกหฺวุ่นซาเย” (Anaukwunsaye) หรือเสมียนสภาอีก 4 คนและ “กาดอซาเย” (Kadawsaye) หรือเสมียนราชสำนักอีก 4 คน ผู้มีหน้าที่จดรายชื่อสตรีผู้สูงศักดิ์ พระบรมวงศานุวงศ์และภรรยาทุกๆ คนของเหล่าเสนาอำมาตย์ทั้งหมด ซึ่งทั้ง “สภาหลุตตอ” (Hluttaw Councils) “สภาเซตาหฺวุ่น” (Zedawun Councils) “สภาชีเยน” “Sheyon, Councils) “สภาตายายน” (Tayayon Councils) และสภาสุดท้ายคือ “สภาอะนอกย่น” (Anaukyon Councils) ล้วนแล้วแต่เป็นสภาที่สำคัญอันบริหารราชการแผ่นดินในส่วนกลางของอาณาจักรพม่าสมัยจารีต รวมเรียกว่า “หลุตย่น งาเย็ท” (Hlutyon Ngayet)⁸⁷

นอกจากนี้ยังมีการระบุหน้าที่และความรับผิดชอบของขุนนางส่วนกลางอื่น ๆ อาทิ สำหรับ หฺวุ่นจี 1 คนต้องรับผิดชอบดูแลที่ดินส่วนทรัพย์สินของราชสำนัก ที่ดินสำหรับการเกษตรเพาะปลูก ลำธารและคลองชลประทาน รวมถึงวัว ควายอันเป็นสมบัติของราชสำนักนอกจากนี้ยังมีหน้าที่ซ่อมแซมและปลูกสร้างศาสนสถาน เจดีย์ วัด คูรอบพระราชวัง ถนน และเหล่าช่างฝีมือ แม่นิยามสงครามจำต้องออกรบ ควบคุมกำลังพลและอาวุธยุทธโปกรณ์

สำหรับอะวินหฺวุ่น (Atwinwun) 1 คนต้องรับผิดชอบอากรจากตลาด ส่วนชักของนายหน้า รวมถึงภาษีอากรที่ดิน ธรรมเนียมการจารจารึก ห้องสมุด การทำทานของราชสำนัก กิจกรรมของ

⁸⁷J. George Scott, *Gazetteer of Upper Burma and Shan States, Part I Volume II*, pp. 477-478.

สงฆ์ งานเทศกาลทั้งฉลองเจดีย์และไหว้ผืนผ้า คุณแลการใช้จ่ายเงินของหลวง รวมถึงอากรข้าว รัญพีช และพระราชอุทยานหลวง

สำหรับเมียวหฺุ่นในเมืองหลวงนั้น แต่ละคนจะมีหน้าที่ ดูแลความสงบสุขในเขตเมืองหลวง, อัตรการชั่ง ตวง วัด น้ำหนัก ดูแลความเป็นไปของผู้คน

สำหรับหฺุ่นดอกแต่ละคนจะมีหน้าที่รับผิดชอบความเป็นไปจากส่วนภูมิภาค เรือรบ การติดต่อกับชาวต่างชาติต่างภาษา (ชาบันดาร์) หรือแม้แต่การส่ง-รับข่าวสารจากส่วนภูมิภาคมายังเมืองหลวง ว่าคดีความสำหรับช่างต่างชาติ ควบคุมความสงบสุขในกรมตำรวจนอกเขตเมืองหลวง การอันใดที่จะสะเทือนต่อพระราชอำนาจและอาณาจักร ยับยั้งข้อพิพาทบริเวณชายแดนหรือแม้แต่ข้อวิวาทระหว่างผู้คน รวมถึงควบคุมดูแลเหล่าช่างฝีมือต่างๆ⁸⁸ นอกจากนี้ ยังระบุหน้าที่ของอะทิวหฺุ่น (Athiwun) ที่ต้องรับผิดชอบดูแลเหล่าไพร่สม ซึ่งได้แก่พวก “อะวิน” (Awin) “อลลา” (Alla) และ “กัปปา” (Kappa) ส่วน “ชเวเต้ท” (Shwetaik) เป็นกรมกองที่มีความสำคัญมากเนื่องจากดูแลพระคลังสมบัติของราชสำนัก รวมถึงการจัดเก็บ เรียกเก็บและใช้จ่ายต่าง ๆ มีหน้าที่ออกเอกสาร หมายตราไปยังส่วนท้องถิ่น ทั้งยังตรวจสอบอากรต่างๆ ที่ได้รับจากบเยเด็ก ส่วน “มยินซูจี” (Myinsugyi) เป็นตำแหน่งที่สำคัญในเรื่องการบัญชาการกำลังพลรบ ขุนนางตำแหน่งนี้จำเป็นต้องดูแลผู้คนที่กำลังพลและที่ดินที่มอบให้เหล่าทหารที่มีฝีมือเหล่านี้ใช้ประโยชน์ รวมถึงการทำรายชื่อจำนวนคนและหมื่นตรวจสอบสม่ำเสมอ ในขณะที่ “จีหฺุ่น” (Kyiwun) เป็นขุนนางที่มีหน้าที่รับผิดชอบเก็บอากรข้าวและรัญพีชของแผ่นดินโดยตรงโดยเฉพาะในเขต “จีโซ” (Kyiso) “จีซาเย” (Kisaye) การทำทานของราชสำนัก หน่วยเสบียงอาหารยามสงคราม รวมถึงดูแลไพร่ที่ใช้แรงงานเพาะปลูกเช่นพวก “ชเวกูน” (Shwegoon) “ดากูน” (Dagoon) “ทันกูน” (Thangoon) “ทีเซกูน” (Thissegoon) ในการส่งส่วยอากรตามกำหนดเวลา เป็นต้น⁸⁹

3. รูปแบบและโครงสร้างระบบระบบการบริหารราชการแผ่นดินส่วนท้องถิ่นสมัยราชวงศ์ตองอู-นยองยาน

การบริหารราชการแผ่นดินส่วนภูมิภาคของพม่าหน่วยงานทั้งหมดขึ้นตรงกับสภาหลุดดอโดยตรงทั้งสิ้น โดยแบ่งเมืองต่างๆ เป็นเขต มณฑลไป จนถึงระดับหมู่บ้านครึ่งเมื่อพระเจ้าตะดะลุนปฏิรูปการเมืองการปกครอง ทุกๆ มณฑลจะมี “เมียวหฺุ่น” (Myo Wun) ปกครองโดยตรง มีอำนาจสิทธิขาดในการปกครองและตัดสินใจคดีความในเขตปริมณฑลของตน ทั้งยังดูแลและรักษาความเป็นระเบียบ สงบสุข การจัดเก็บเบี้ยภาษีอากร การตัดสินคดีความในศาลหรือ “เมียวยอน” (Myo Yon) หน้าที่และความรับผิดชอบของเมียวหฺุ่นในส่วนภูมิภาคแจกเช่นเดียวกับเมียวหฺุ่นในส่วนกลาง และ “เยหฺุ่น” (Ye Wun) ตำแหน่งนี้จะมีเฉพาะในบางมณฑลเท่านั้น มีหน้าที่ดูแลรับ

⁸⁸Ma Mya Sein, Administration of Burma, p. 27.

⁸⁹Ma Mya Sein, Administration of Burma, pp. 28 - 33.

ผิดชอบเรือหลวง เรือรบและการสร้างบำรุงเท่านั้น โดยมากจะพบเฉพาะในบางมณฑลที่มีฐานะเป็นเมืองท่า ตำแหน่ง “อคุนหฺวุ่น” (Akunwun) เป็นตำแหน่งที่สำคัญในการจัดเก็บอากรที่ดินในแต่ละมณฑล “อคุกหฺวุ่น” (Akaukwun) หรือ ซาบันดาร์ มีหน้าที่ติดต่อค้าขายกับพ่อค้าในเขตเมืองท่าทั้งพะโค พะสิม ลีเรียมและมะริด รวมถึงจัดหาสินค้าตามที่ราชสำนักต้องการ รวมถึงขายสินค้าของหลวง โดยมี “สิเก” (Sike) ที่คอยดูแลความสงบสุขในมณฑลนั้นๆ เทียบเท่ากับตำรวจเป็นตำแหน่งขุนนางที่ขึ้นตรงกับพระมหากษัตริย์ และ “นาคาม” (Nakans) เป็นตำแหน่งที่ขึ้นตรงกับพระมหากษัตริย์เช่นกันแต่แยกย่อยลงมาจากสิเก โดยหน้าที่ คอยตรวจตราการทำงานของขุนนางในตำแหน่งอื่น ๆ และส่งรายงานถึงส่วนกลางเป็นประจำ เป็นต้น⁹⁰ แต่ยังมีบางเมือง บางหมู่บ้านที่ไม่ได้ยกฐานะเป็นมณฑล แต่จะมีขุนนางตำแหน่ง “มเยซุนหฺวุ่น” (Mye soon wun) หรือ “เมียวเลทหฺวุ่น” (Myolat wun) มีอำนาจเทียบเท่าเมียวหฺวุ่น ยังมีหน่วยงานราชการที่บริหารราชการแผ่นดินส่วนภูมิภาคจะย่อขนาดและความรับผิดชอบเฉพาะเช่น “กาทวมยาง เต้ท” (Kathaungmyaung Taik) มีหน้าที่รวบรวมอากรที่ดิน, ส่วน “มหาดาน” (Maha Dan) มีหน้าที่ดูแลกิจของศาสนจักร, กรมอากรเงินมีหน้าที่ควบคุมและรวบรวมอากรเหมืองเงินบริเวณทิศเหนือของแม่น้ำอิระวดี เหมืองทิศใต้ของรัฐฉาน เมืองพุกาม และมณฑล “เทวินเต็ง” (Taywindaing) ที่ตั้งอยู่ภาคกลางของพม่า กรมนาจจะทำหน้าที่บริหารจัดการระบบชลประทานและการเพาะปลูก รวมถึงการเก็บอากรธัญพืชในเขตมณฑลฉินวินและ “กาธา” (Katha) และหน่วยงานที่สำคัญคือ “เด็กเต้ท” (Daik Taik) หรือกรมไพร่หลวงเป็นหน่วยงานที่เข้ามาจัดการบริหารกำลังไพร่หลวงกำลังพล โดยเฉพาะกลุ่มทหารและมีทักษะในการรบ เช่นทหารปืนใหญ่ ทหารพลปืน ฝึพาย ทหารราบ ควบคู่กัน ซึ่งจะมี “เด็กหฺวุ่น” (Daik wun) 2 คนที่ควบคุมเขตเหนือใต้ขึ้นตรงกับ “มยิ่นซุจี หฺวุ่น” (Myinzugyi wun) อีกหน่วยงานหนึ่งที่สำคัญเช่นกันคือ กรมไพร่สม หรือ “อะติ เต้ท” (Athi Taik) โดยมีหน้าที่ประสานกับหน่วยราชการเล็กๆ ในแต่ละมณฑลในการจัดการสั๊กเลขไพร่ขึ้นสังกัด รวมถึงแบ่งสรรกำลังพลไพร่สมยามสงคราม จัดการการใช้แรงงานของไพร่สมรวมถึงอากรของไพร่สมในแต่ละเขต โดยมี “อะติ หฺวุ่น” (Athi wun) ดำรงตำแหน่งโดยขึ้นตรงกับเสนาบดีอะติหฺวุ่นจี (Athi wungyi) ในสภาหลุดตอ การจัดระบบไพร่หลวง ไพร่สม กำลังพล และทรัพยากรทั้งหมด จะมีการพัฒนาให้ขุนนางแต่ละเขตเขียนบันทึกส่งสภาหลุดตอ และทำการรวบรวมโดยราช

⁹⁰J. George Scott, *Gazetteer of Upper Burma and Shan States, Part I Volume II*, p.498. Ma Mya Sein, *Administration of Burma*, p. 35-40.

บัณฑิตที่เรียกว่า Sit-tan⁹¹ ขณะที่ “หากายาง หุ่น” (Hkayaing wuns) มีหน้าที่สำคัญในการตัดสินใจที่ตัดสินคดีความที่สำคัญตามกฎหมาย โดยเฉพาะที่นอกเหนืออำนาจของข้าหลวงในแต่ละเมืองและมณฑลในหน่วยงานยุติธรรมนี้ขึ้นตรงกับตำแหน่ง “เมียวตฺจี้” (Myothugyi) “ตฺวิทตฺจี้” (Thwethaugyi) “มยিংกอง” (Myingaung) และ “เน-อ็อก” (Ne-ok) ในขณะที่ “ตฺจี้” (Thugyi) เป็นตำแหน่งข้าหลวงที่พิพากษาคดีความในเขตการปกครองที่เล็กลงมาและไม่สำคัญนัก โดยมี “ลูจี้” (Lugyi) เป็นตำแหน่งผู้ช่วย

จึงอาจสรุปได้ว่าหุ่นหรือขุนนางระดับผู้ปกครองมณฑลและหัวเมือง ในแต่ละเขตการปกครองและมณฑลต่างๆ ในส่วนภูมิภาคเป็นผู้ปกครองสำคัญในการจัดระเบียบเรียบร้อยในเขตการปกครองของตน โดยมี “ยาซาวุด-อ็อก” (Yazawut-ok) และ “ยวา-อ็อก” (Ywa-ok) หรือตำรวจหลวง รวมถึงมีหน้าที่ตัดสินคดีความ เก็บภาษีอากรต่างๆ รวมถึงสร้าง ซ่อมแซม บูรณะสาธารณะสมบัติต่างๆ เช่นถนน สะพาน เขื่อน ฝาย คูคลอง รวมถึงระบบชลประทานเพื่อการเกษตรทั้งหมดประสานกับหน่วยงานพิเศษเป็นต้น

ในระบบการบริหารราชการแผ่นดินส่วนท้องถิ่นยังมีข้าราชการชั้นผู้น้อยที่ทำการปกครองระดับหมู่บ้านและชุมชนที่เรียกกันว่า “เมียวตฺจี้” “เต็งตฺจี้” (Daingthugyi) และ “ยวากอง” (Ywagaung) ซึ่งเป็นชื่อที่แตกต่างกันไปตามแต่เรียกในท้องถิ่นนั้นๆ แต่โดยมากจะเรียกว่า “เมียวตฺจี้” ซึ่งแต่ละคนปกครอง “ตฺจี้” (Thugyi) และ “เน-อ็อก” (Ne-ok) หรือผู้ปกครองระดับหมู่บ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) จำนวนต่างกันไปตามแต่ไม่มากเท่าระดับของเมือง ซึ่งโดยมากทำหน้าที่ดูแลความเรียบร้อยและจัดเก็บภาษีอากร โดยได้รับค่าตอบแทนเป็นค่าธรรมเนียมต่าง ๆ เจกเช่นเดียวกับตฺจี้ เช่น “ทากาเด็ท” (Tagadet) คือธรรมเนียมในการจับบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น “นยัณพูซอ” (Nyanpusaw) คืออากรสำหรับสอบถามเรียนความตัดสิน “เล็ทติน” (Lettin) และ “ลาเพ็ท” (Lapet) เป็นเงินสินน้ำใจ ค่าเหนื่อยแรงของขุนนาง และยังมีค่าธรรมเนียมที่เรียกว่า “เอ็ทกกา” (Eikhka) คือธรรมเนียมในการทำระเป่า “ปาราบักกา” (Parabaikhka) หรือธรรมเนียมค่าสมุดจับบันทึก กันกาซานกา (Kankasanhka) หรือธรรมเนียมอุปกรณ์เครื่องเขียนสำหรับจับบันทึก “ซาเย้

ศูนย์วิทยพัทยาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁹¹คำว่าซิดัง (Sit-tan) เป็นชื่อเมืองๆ หนึ่งในพุกาม และยังหมายถึงบันทึกราชการที่ว่าด้วยเขตแดนของเมือง ธรรมเนียมภาษี ประตุมือง หอคอย บ้อมปราการ และคูเมือง วัด ศาสนสถาน ที่ดินทรัพย์สินสงฆ์ ที่ดินของพระเจ้าแผ่นดิน ขุนนาง เรือกสวนไร่นา ถนนและทาสสงฆ์ เป็นต้น ซึ่งถูกจัดทำขึ้นครั้งแรกในปี ค.ศ. 1688 ครั้งรัชกาลพระเจ้าตะดูลุน การสำรวจภาษีสรรพากรที่สร้างขึ้นทั่วประเทศครั้งนี้นับเป็นความสำเร็จอันใหญ่หลวงของพระองค์ เพราะมีการวางเงื่อนไขในการสำรวจที่ดินและภาษีอากรทั่วทั้งประเทศและเป็นรากฐานในการจัดเก็บภาษีที่รื้อฟื้นกระทำอีกครั้งอย่างเป็นระบบในรัชกาลพระเจ้า เองพยูฉินหรือพระเจ้ามังระ ปี ค.ศ. 1765, Frank N. Trager and William J. Koenig, *Burmese Sit-tans 1764-1826: Records of Rural Life and Administration* (The University of Arizona Press, 1979), pp. 5-7. และ ดีจีอี ฮอลล์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1, หน้า462.

ทกา” (Zayeithka) หรือธรรมเนียมในการเดินทางสอบสวน, และ “ลั๊กทากา” (Lokthahka) หรือธรรมเนียมสำหรับผู้ติดตามของขุนนางนั้น ๆ เป็นต้น⁹²

จึงอาจกล่าวสรุปได้ว่า แม้ราชวงศ์ตองอู-นยองยานจะล่มสลายในปี ค.ศ. 1752 ด้วยเหตุผลของการถูกรานโดยทัพพม่าและการเผชิญหน้ากับกบฏมอญ หากแต่มรดกของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์พม่ายุคตองอู-นยองยานต่อประวัติศาสตร์พม่ายุคคองบองโดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงสร้างระบบการบริหารราชการแผ่นดินทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคที่จะกลายเป็นแบบแผนและรากฐานสำคัญนำไปสู่การเรืองอำนาจของราชวงศ์คองบองในเวลารวดเร็วเพียง 6 ปีแรกของราชวงศ์ สัมฤทธิ์ผลในรัชกาลพระเจ้ามังระ หรือ พระเจ้าเจงพยูฉิน (Hsinphyushin 1763-1776) ใน 19 ปีถัดมา รวมเวลาเพียง 25 ปีแรกของการสถาปนาราชวงศ์คองบอง อันจักเป็นรากฐานสืบเนื่องและพัฒนาต่อเนื่องในรัชกาลพระเจ้าปดุง พระเจ้ามินดงและพระเจ้าธีบอ ควบคู่กับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และบริบทเหตุการณ์ร่วมสมัยในกาลต่อมา

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁹²J. George Scott, *Gazetteer of Upper Burma and Shan States Part I Volume II*, pp. 504, 509-511.